

Asutawa Kogu

3. istungjärk. **Protokoll nr. 115 (18).**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 12. märtsil
1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi
Walges saalis.

Kokku on tulnud 98 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lauas: peaminister **J. Tõnisson**, siseminister **A. Hellat**, haridusminister **K. Treffner**, põllutööminister **Th. Pool**, töö- ja hoolekandeminister **A. Palwadre**, toitlusminister **J. Kriisa**.

Päewakord:

1. Määrus wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta 1 aasta peale — II lugemisel.

2. Seadusandliku komisjoni ettepanek — põhimõttelikult ära otsustada, kas ja missuguse komisjoni kätte anda piirituse ja wiina müügi seaduseelnõu.

3. Alkohooliliste ainete walmistamise, müügi ja tarwitamise seadus — keeluseaduse komisjoni ettepanek.

4. Awalikkude algkoolide seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal abisekretäär **H. Raudsepp**.

Koosolek algab kell 5.35 min.

1. Teadaandmine muudatuste kohta Asutawa Kogu koosseisus. Juhataja **A. Rei**: Awan koosoleku. Enne päewakorra juurde asumist loeb juhatus tarwilikuks teatada, et

rahwasaadik **J. Poska** asemel on kutsutud järgmine kandidaat nimekirjast nr. 7, härra **Kirp**, kes aga teatab, et ta Asutawa Kogu liikme kohuseid oma peale wõtta ei saa. Kutse on saadetud järgmisele kandidaadile tähendatud nimekirjast **J. Ploompuu**le.

2. Päewakorra täiendamine. Tänapäewakorra täienduseks on Wabariigi Walitsus palunud päewakorda wõtta 3. punktina wälisministri teadaande Eesti-Läti wahekorra ja riigi piiride küsimuse kohta. (Hääle-

tatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

A. Bachman (rhw.): Teen ettepaneku päewakorda täiendada punktiga: komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

3. Komisjonide täiendawad walimised. **J. Järwe** (rhw.): Teen ettepaneku rahwaesitajate **Jaan Poska** ja **Maimi** asemele põhiseaduse komisjoni walida rahwaesitajad **Sitska** ja **Bachman**.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

J. Järwe (rhw.): Wälisasjade komisjoni panen ette rahwaesitaja **Jaan Poska** asemele rahwaesitaja **Bachman**i.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

J. Järwe (rhw.): Wälisasjade komisjoni panen ette rahwaesitaja **Jaan Poska** asemele rahwaesitaja **Bachman**i.

4. Määrus wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta 1 aasta peale — II lugemisel. Maaseaduse komisjoni aruandja **J. Wain** (loeb): Määrus wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise kohta ühe aasta peale.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Pealkiri on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 1. Maa rendilepingud, mis lõpewad käesolewa majandusaasta jooksul, wõi on warem lõppenud, kuid ajutise walitsuse 21. märtsi 1919. a. määrusega pikendatud, loetakse rentniku soowil uuendatuks kuni 1. maini 1921. a., nende maade kohta, mis 10. oktoobrini 1919. a. riigi omanduseks ei olnud, wõi mis Asutawa Kogu poolt 10. oktoobril 1919. a. wastu wõetud maaseaduse põhjal riigile wõõrandamata jäänud, kui wäljarenditud

maatüki põllu ja aia all olev osa ei ulata üle 5 tiinu, kui need lepingud on tehtud maatükkide kohta, mis väljaspool linna piire, ja kui rendileandjal on teine niisama suur wõi suurem maatükk enesel harida.

H. Nurk (sd.): Mina teeksin § 1. juurde järgmise paranduse: 1) välja jätta sõnad: „kui väljarenditud maatüki, põllu ja aia all olev osa ei ulata üle 5 tiinu“, 2) välja jätta sõnad: „ja kui rendileandjal on teine niisama suur wõi suurem maatükk enesel harida“. § 1. lõppu tuleksid juurde lisada sõnad: „Ja kui selle pikendamise kohta rentnik on oma soovi awaldanud rendileandjale 15. aprilliks 1920. a.“ Põhjused oleksid järgmised: § 1. põhjal pikendatakse koguni väikeste maatükkide rendilepingud, kuna natuke suuremate maatükkide kohta see pikendus ei käi. Näiteks wõib ette tulla, et rendileandja, kes kohta ise ei hari, kiusu pärast tahab seda maatükki enese kätte saada. Hiljuti seisis „Kajas“, et põllupidajad ei pruukiwat kõiki maad üles harida. Mina näen siin maade mittekorralikku harimist ja teen sellepärast wastawa paranduse. Mis puutub sellesse osasse, et rentnik peaks rendileandjale oma soowist rendiaja pikendamise kohta otsekohe teatama, aga mitte wallawalitsuse kaudu, siis on see sellepärast parem, et asi kiiremini läheks. Kui minu parandused wastu wõetakse, siis kukuwad iseenesest ära § 2. ja § 3.

Põllutööminister Th. Pool: Ma teen § 1. juurde järgmised väikesed parandused. Nagu selle paragrahwi redaktsioonist näha, on seadus välja eraldanud maad, mis maaseaduse järele riigile on wõõrandatud. See on sellepärast, et nende maade peal olewaid rendilepinguid korraldab põllutööministeerium ja walitsus oma määruste ja lepingute läbi. Kuid on olemas osa maid, mis vähemalt tänawu aastal põllutööministeeriumi korralduste alla ei käi, waid mis maareformi teostamise määruste § 39. välja on eraldatud. Need on koguduste maad, mis on antud koguduste eneste korraldada. Kui meie käesolewas seaduses wastu wõtame redaktsiooni, nagu komisjon ette pannud, siis jääwad need maad välja. Parandus kõlab sellepärast järgmiselt: „§ 1. Maa rendilepingud, mis lõpewad käesolewa majandusaasta jooksul, wõi on warem lõppenud, kuid ajutise walitsuse 21. märtsi 1919. a. määrustega pikenda-

tud, loetakse rentniku soowil uuendatuks kunni 1. maini 1921. a. nende maade kohta, mis 10. oktoobrini 1919. a. riigi omanduseks ei olnud, wõi mis Asutawa Kogu poolt 10. oktoobril 1919. a. wastu wõetud maaseaduse põhjal riigile wõõrandamata jäänud, välja arwatud koguduste maad, mis Wabariigi Walitsuse maareformi teostamise määruste § 39. koguduste korraldada jäetud, kui väljarenditud maatüki põllu ja aia all olev osa ei ulata üle 5 tiinu. Teine parandus oleks § 1. juurde järgmine märkus, mis oli olemas Wabariigi Walitsuse poolt Asutawale Kogule antud määruses rahwawäelaste rendilepingute pikendamise kohta, kuid mis maakomisjoni poolt käesolewas seaduses välja on jäetud. See märkus kõlab järgmiselt: „See määrus ei käi aast-aastalt väljaantawate üksikute heinamaatükkide kohta, kui ka maatükkide kohta, mille peal asuwad tööstus- wõi äriettewõtted, kui wiimased sünnitawad rendi peaobjekti.“ § 1. mõte on põllumajanduslikult kasutatawate maatükkide rendilepingute pikendamine. Et selle seaduse mõtte järele heinamaad, mis iga aasta üksikult oksjoniwiisil välja renditakse, selle seaduse alla ei käi, on selge. Läänud aastal taheti rendilepingu pikendamise seadust igal juhtumisel laiendada paljude poolt ka metsaheinamaade kohta. Et eksiarwamisi ära hoida oleks sarnane parandus soowitaw, -See parandus sisuliselt midagi ei muuda, kuid tooks selgust ja hoiaks eksiarwamiste eest.

A. Onton (sd.): Nagu põllutööminister siin seletas, et ka koguduste maade rendilepingud pikendamise alla tulewad wõtta, siis on selge, et rhs. Nurk'i ettepanekut, mis 5-tiinulise maatüki kohta käib, tuleks tingimata kaitsta. Koguduste rendileantud maad ei ole mitte nii väikesed, waid seal on ka suuremaid maatükke, ja kui need selle seaduse määruste alt ära jätame, siis wõidak koguduste maadelt, mis suuremad kui 5 tiinu, rentnikud välja tõsta. Esiteks mõtlen ma, oleks seadusel rohkem tähtsust, kui suuremad rendilepingud pikendatakse. Ja teiseks mõjuks see ka meie toitlusasjanduse kohta tulutoowalt. Seaduses ettenähtud väljawõtete kohta, et neile enam lepinguid ei pikendata, kes riigimaa peale üle lähewad ja riigimaa tagawarast maad saawad, wõiksin tähendada, et kõigile rentnikkudele ei wõimaldata weel mitte riigimaa saamist, waid

paljudki peawad oma kohtadelt lahkuma sellepärast, et omanikud neid sealt wälja sunniwad. Niisugusel juhtumisel jääks inwentaar tarwitamata ja nendest oleksid põllumehed kadunud, sest uut inwentaari osta ja põllumeheks hakata on wõimatu, nii et tmgimata tuleks siin suurem määr juurde arwata. Teiseks on toitlusküsimuses väga tähtis, et needsamad inimesed maad hariksid, kes seda läinud aastal tegid. Kui nüüd juba omanikul maatükk on ja tal on tarwilik inwentaar selle harimise jaoks, kuid temal ei ole mitte wõimalik muretseda uut inwentaari selle maatüki jaoks, mis tal rendi peal oli ja mida ta tahaks ära saada rentniku käest, wõib olla mingisuguse halwa wahekorra põhjal, et nüüd kui ta selle ära wõtab ja seda maatükki üles harida ise mitte ei suuda, mis rentniku käes oli, siis kannataks selle all meie toitlus. Rentniku käes saaks tähendatud maatükk aga palju paremini haritud ja see maareformeerimine oleks palju parem. Kui nüüd aga rentnikud oma wanadest kohtadest ära aetakse, kuna rentnik ise selle maa, mis harilikult ennemalt kõlbmata oli, pruukimiseks kõlblikuks oli teinud ja kui nüüd neid rentnikke, kellel on üle 5 tiinu maad, sunnitakse ära minema, siis saawad nad selle läbi väga palju kahju ja teiseks ei saanud wäärilist tasu tehtud paranduste ja tööde eest ja nad läheksid kui ärakitkitud sulgedega hani riigimaa peale, et põhjalikku põlluharimist peale algada, see kõik takistaks aga produktiivset tööd uue maa peal. Nii et tuleks 7. rida § 1. täiesti wälja jätta. Kui põllutööministeerium leidis läinud aastal, et rendilepinguid, mis 50 dessatiini suuruse maatüki kohta käiwad, pikendada wõib, siis see sama aasta määr peaks wõetama, sellepärast et siis jääks rohkem sekeldusi ära; mis siin mitmesuguste muutuste juures ette tulewad. Kuna nüüd kõik need rentnikud, kes lähewad riigimaa peale, oma kohad omanikkudele tagasi annawad, sest et nende lepinguid ei pikendata, nagu § 4. ette nähtud, siis langeb kõik omanikkude poolt wäljarenditud maa sellel määral, kuidas riigimaid wälja anda suudetakse, omanikkudele tagasi, ja nad wõiwad isiklikult oma maad pidama hakata. Rendilepingute pikendamine oleks tarwilik kirjumaade kohta ja kõikide rendileantud maade kohta, kus omanikul maad pidamiseks on, ja siis weel ka talude kohta, mis suuremad on kui 5 tiinu. Minu ettepanek oleks, et § 1. seitsmes

rida wälja jäetaks, nagu rhs. Nurk seda ette pani. Mina toetan rhs. Nurk'i ettepaneku esimest poolt, et seitsmes rida § 1. wälja jäetaks ja tiinude arwu ei saaks mitte ära tähendatud, nagu see on ära määratud läinudaastases rendilepingute pikendamise seaduses.

T. Kalbus (töer.): Eelkõneleja waidles põllutööministri ettepaneku wastu, mis räägib koguduste maadest; aga minu arwamise järel on siin arusaamatus ja soowitan nimelt põllutööministri ettepanekut wastu wõtta. Maaseaduse teostamise määruste järele käiwad kõik kirikualdade talukohad põllutööministeeriumi korralduse alla ja neid maid kogudused üldse ei korralda. Siin ei ole mingisugust kartust, et tähendatud kohtade pealt rentnikud wõiksid wälja aetud saada. Walitsuse poolt wastuwõetud maaseaduse teostamise määruse põhjal on see wõimatu. Koguduste eneste korraldada on jäetud kirikumõisad, ühes nende maade peal asuwate wäikeste popsikohadega. Kui nüüd põllutööministri ettepanekut mitte wastu wõtta, siis ei käi popsid wõi wäikeste kohtade rentnikud, kes kogudustele jäetud maade peal asuwad, selle määruse alla ja siis wõiksid kogudused nende renti wabal määral tõsta ehk neid ka kohtade pealt wälja ajada. Sellepärast arwan otstarbekohaseks, et ka need rentnikud selle määruse alla käiksid. Põllutööministri poolt on ettepanek tehtud § 1. parandada ja märkus juurde lisada. Siin on kõneldud, et see ei ole wastuwõetaw ja tuleks wälja jätta. Kuid sellest ei wõi juttugi olla, sest kui selle märkuse wälja jätate, siis teete wäikese popsniku seisukorra halwemaks, kes koguduste maade peal elab ja kogudused wõiksid talle renti ülemäärat tõsta wõi kohtadelt wälja ajada. Selle asja peale tahan tähelpanu juhtida, et siin eksiarwamist ei oleks ja meie eksikombel kirikute popsnikkude õigusi kaitsmata ei jäetaks.

Juhataja A. Rei: Lõpukokkuvõtteks on sõna aruandjal.

Aruandja J. Wain: Mis puutub sellesse, et selle seaduse § 1. laiendada kõikide rentnikkude kohta, tähendab wälja jätta maksimum 5 tiinu, siis on maaseaduse komisjoni arwamine, et maa rentimiseks praegu wõimalusi palju rohkem on, kui endistel aegadel, ja sellepärast ka harilikke rentnikke, kes ühes

renditud maaga ka majasid rendi peale said, selle seadusega kaitsta ei pruugi. See seadus on peajasjalikult väikerentnikkude huvides välja töötatud ja ainult sellepärast, et rahwawäelased mitte tarwilikul ajal ei saanud wabastatud, on walitsuse poolt esitatud määrus lisana wõetud, millega laiendatakse rahwawäelaste õigus 50 tiinuni üldist maad rendile jätta. Siis on teine ettepanek tehtud, et välja jäetaks: kui rendileandjal ei ole suuremat maatükki enesel harida. Siin rhs. Nurk tõi ette, et olla jonnri pärast lahtiütlemisi ette tulnud. Selle parandusega lahtiütlemisi sugugi ei kõrwaldata. Komisjoni punkt wõtab rendileandjalt wõimaluse rentnikku lahti öelda. Mis puutub sellesse, kellele lepingu pikendamise soowist teatada ja missuguses korras, siis on maaseaduse komisjoni arwamine, et harilik seaduslik kord on see, mida rendileandjale kui ka rentijale soowitama peaks; igasugune kodune asjaajamine peaks wallawalitsusele teatamise kõrwal halwemaks saama tunnistatud. Muu wiis ei leia wist kellegi poolt toetust, kes üldse asjale selgust tahab anda. Siis on härra põllutööministri poolt esitatud kaks parandust: 1) koguduse maa kohta ja 2) heinamaade kohta, mis iga aasta välja renditakse ja maatükkide kohta, mis renditud on tööstuslikkude ettewõtete alla. Mis puutub koguduse maadesse, siis arwesse wõttes, et 28. jaanuari määruste järele kõik taludena väljarenditud maad juba kuuluvad põllutööministeeriumi alla, wõin selle parandusega ühineda. Mis puutub heinamaadesse, siis wõib sellega ka ühineda, nõndasamuti ka sellega, mis puutub maid, mis tööstuslikkude ettewõtete alla on renditud.

Juhataja **A. Rei**: § 1. kohta on rhs. Nurk'i poolt tehtud parandus ja põllutööministri poolt täiendus. Esimene ettepanek on järgmine: § 1. välja jätta järgmised sõnad „kui väljarenditud maatüki põllu ja aia all olew osa ei ulata üle 5 tiinu“, ja „kui rendileandjal on teine niisama suur ehk suurem maatükk enesel harida“. § 1. lõppu juurde lisada: „ja kui selle pikendamise kohta rentnik oma soowi awaldanud rendileandjale 15. aprilliks 1920. a.“ Põllutööministri parandus on § 1. juurde pärast sõnu „mis on wõrandamata jäänud“ juurde lisada „Wabariigi Walitsuse maareformi teostamise määruse § 39. koguduste korraldada jäetud“ ja peale selle märkus juurde lisada

„Käesolew määrus ei käi üksikute aast-aastalt väljaantawate heinamaatükkide kohta, kui ka maatükkide kohta, mille peal asuwad tööstus- wõi äriettewõtted, kui wiimased rendi peaobjekti sünnitawad.“

Neist tuleb esimesena hääletamisele rhs. Nurk'i ettepanek. Ma loen otstarbekohaseks hääletada üksikute osade wiisi. Esimene ettepanek välja jätta järgmised sõnad „kui väljarenditud maatüki põllu ja aia all olew osa ei ulata üle 5 tiinu.“ (Hääletatakse.) Rhs. Nurk'i ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud.

Teine ettepaneku osa on „kui rendileandjal niisama suur wõi suurem maatükk enesel harida“. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Ettepaneku kolmas osa on § 1. lõppu juurde lisada „ja kui selle pikendamise kohta rentnik oma soowi awaldanud rendileandjale 15. aprilliks 1920. a.“ (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Seega on kõik rhs. Nurk'i ettepanekud tagasi lükatud.

Nüüd tuleb hääletamisele põllutööministri poolt tehtud ettepanek, täiendada § 1. sõnadega „välja arwatud koguduste maad, mis Wabariigi Walitsuse maareformi teostamise määruste § 39. koguduste korraldada jäetud“. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Märkusega on aruandja ühinenud, sellepärast tuleb § 1. parandatud kujul hääletamisele. (Hääletatakse.) § 1. on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 2. Rentnikkude-rahwawäelaste wõi nende perekondade rendilepingud, mis lõpewad käesolewa majandusaasta jooksul, ehk on warem lõppenud, kuid ajutise walitsuse 21. märtsi 1919. a. määrusega pikendatud, loetakse rentniku soowil uuendatuks kunni 1. maini 1921. a. nende maade kohta, mis 10. oktoobrini 1919. a. riigi omanduseks ei olnud, wõi mis Asutawa Kogu poolt 10. oktoobril 1919. wastuwõetud maaseaduse põhjal riigile wõrandamata jäänud, kui väljarenditud maatükk ei ulata üle 50 tiinu, ja kui need lepingud on tehtud maatükkide kohta, mis väljaspool linna piire.

Põllutööminister **Th. Pool**: Mina teen § 2. kohta sama paranduse,

mis § 1. kohta, nimelt juurde lisada pärast sõnu „wastuwõetud maaseaduse põhjal riigile wõõrandamata jäänud“ „välja arvatud koguduste maad, mis maa-reformi teostamise määruste § 39. koguduste korraldada on jäetud.“

Juhataja A. Rei: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Wain: Mis puutub koguduste maadesse, nagu seda § 1. juures ütlesin, mis on jäetud koguduste eneste hoolde ja mis alluwad põllutööministeeriumile, siis wõin ma komisjoni nimel selle parandusega ühineda.

A. Ostra (sd.): Teen ühe wäikese märkuse neid kahte ettepanekut ühendada, sest see on seesama esimese kui ka § 2. kohta.

Juhataja A. Rei: On tehtud uus ettepanek käesolewa § 2. kohta, mille tõttu pean ma kohuseks aruandjale sõnanda.

Aruandja J. Wain: Mis puutub sellesse, et §§ 1. ja 2. kohta ühist märkust teha, siis ei tea, kuidas see seaduses passiks. Peaks täiesti uue paragrahwi looma; kuid see lisaparagrahw oleks arwatawasti eitawa iseloomuga, seda ei soowitata niisugusena sisse wõtta. Kordumine wõiks igatahes paragrahwides olla. (A. Ostra, sd.: Wõtan oma ettepaneku tagasi.)

Juhataja A. Rei: Ma panen § 2. hääletamisele ühes parandusega põllutööministri poolt, millega on ühinenud aruandja. (Hääletatakse.) § 2. on nähtawa enamusega wastuwõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 3. Soowi rendilepingu pikendamise kohta peab rentnik wallawalitsusele teatama hiljemalt 15. aprillil 1920. a. Wallawalitsus on kohustatud rendilepingu pikendamise soowi 7 päewa jooksul rendileandjale teatama.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) § 3. on nähtawa enamusega wastuwõetud.

Aruandja J. Wain (loeb): „§ 4. Pikendamata jääwad rendilepingud §§ 1. ja 2. nimetatud maatükkide kohta:

I wariant: a) kui rendileandja wäikepõllupidaja peale ilmasõja alguse

(1914. a.) sõjawäes on teeninud ja 1. mail 1920. a. maad ise tahab harima hakata.

II wariant: a) kui rendileandja wäikepõllupidaja rahwawäes on teeninud ehk teenib ja 1. mail 1920. a. maad ise tahab harima hakata;

b) kui rendileandja oli maad välja rentima sunnitud sellega, et perekonnaliige, poeg, mees wõi isa sõjawäkke astus, 1. mail 1920. a. aga maad ise tahab harima hakata;

d) kui rentnik maasaamiseks põllutööministeeriumile soowi on awaldanud ja wiimane riigimaade wäljaandmise määruste põhjal tema soowile wastu on tulnud;

e) kui rentnik wõi tema juures elaw perekonnaliige wiinapõletamise ehk müümise pärast on seaduslikus korras karistatud.

Märkus: Rendilepingud maatükkide kohta, mille peal rentnikul oma majad, pikendatakse igal juhtumisel. Kui majaanuse maa suuruse kohta lepingut ei ole, jäetakse maja alla $\frac{1}{2}$ tiinu.“

Wariantide kohta oleks seda öelda, et I wariant on natukene laiem kui teine; I wariant käsitab ilmasõtta läinud inimeste maatarwitamise küsimust, teine ainult nende, kes Eesti rahwawäkke wõetud. Maakomisjonis arutati I warianti ja leiti, et teise wastuwõtmisega saaks kitsendatud, nagu läinud aastalgi wõimalus üksikutel isikutel, kes ilmasõjast tagasi tulles oleksid tahtnud maad harima hakata, seda teha. Täna wu arwas üks osa komisjonist, et peaks püüdma üldse jõuda rahuaja seisukorra juurde, siis ka loomulikult põlluharimise alal. Kui meie wõtaksime wastu teise wariandi, siis saaksid pikendatud rendilepingud nende maade kohta, mille rentijad Wene sõjast tagasi on tulnud; need on peasjalikult inwaliidid wõi sedawõrd wanad isikud, et nad Eesti rahwawäkke mobiliseeritud ei saanud.

T. Kalbus (töer.): Ma teeksin siin redaktsioonilise paranduse, nimelt punkt d kohta. Siin on „kui rentnik maasaamiseks põllutööministeeriumile soowi on awaldanud ja wiimane riigimaade wäljaandmise määruste põhjal tema soowile wastu on tulnud“. Mitte põllutööministeeriumi määruste järele, waid wallanõukogu otsuse kinnitab maakonnawalitsus. Panen ette sõna „põllutööministeeriumile“ ja „wiimane“ wälja jätta; nii et punkt d oleks

redigeeritud järgmiselt: „Kui rentnik maasaamiseks soovi on awaldanud ja riigimaade wäljaandmise määruste põhjal tema soowidele wastu on tulnud.“

H. Nurk (sd.): (H. Kuusner, rhw.: Ärge nähke waewa, Teie seltsimehed Teid ei toeta.) Kas toetawad wõi ei. Mina paneksin ette § 4. wälja jätta punkt b. See on õieti laiaulatusega punkt, mis järgmiselt kõlab: „Kui rendileandja oli maad wälja rentima sunnitud sellega, et perekonnaliige, poeg, mees wõi isa sõjawäkke astus, 1. mail 1920. a. aga maad ise tahab harima hakata.“ See on lai mõiste — perekonnaliige. Perekonnaliikme alla kuuluvad wäimees, õemees, õepoeg, tädipoeg jne. kes seal ühes perekonnas asuwad. (Wahelhüüe: See käib sõdurite kohta.) Sõdurite kohta lausub selle paragrahwi punkt a, aga punkt b käib sõdurite perekonnaliikmete kohta ja mõiste läheb laialiseks. Sel juhtumisel leiduks ikka üht wõi teist sugulast, keda wõetakse oma perekonda, kellel midagi ühist pole sõjawäega ja rendileping ei wõiks mitte pikendamise alla käia. Nii ei tuleks terwe selle seaduseelnõu järele midagi pikendada. Teiseks, mis puutub punkt d-sse, siis panen ette seda endises redaktsioonis wälja jätta ja selle asemele uues redaktsioonis sisse wõtta, mis järgmiselt käib: „Kui rentnik riigimaadesaajate nimekirja enne 15. aprilli 1920. a. on üles wõetud maaseaduse § 20. põhjal.“ Ma tean juhtumisi, kus lubatakse maad anda juba läinud aastast saadik, aga lubamine jääb lubamiseks. Näiteks Pärnumaal ühe mõisa kohta juba läinud aasta kewadel lubati ühtelugu: „Jah, saate maa kätte“, aga ei ole kunni tänini wälja antud. Peale selle läinud aastal olid mõisad, mis hoolekande alla wõeti ja lubati inimestele wälja jagada, aga seda ei teatud. Sarnane ebamäärane lause, nagu selles paragrahwis on, ei ütle midagi, sellepärast leian mina, et minu ettepanek kindlam on, mis järgmiselt käib: „kui rentnik riigimaadesaajate nimekirja enne 15. aprilli 1920. a. on üles wõetud maaseaduse § 20. põhjal.“ See paragrahw lausub sellest, et nimekirja seab kokku wallawolikogu ettepanekul maakonnawalitsus, ja meie teame maareformi teostamise määruste järele, et seatakse üles ainult niipalju kandidaate, kui palju kohti teatawas mõisas on. Kui nende kohtade peale on maasaajate nimekiri kokku sea-

tud 15. aprilliks, siis on loota, et nad käesolewal aastal tegelikult maad harima hakkawad. Endine redaktsioon ei ütle midagi, tuleb wälja, et loota wõib, aga ikka midagi ei saa.

Juhataja **A. Rei**: Sõna on aruandjal lõpukokkuwõtteks.

Aruandja **J. Wain**: Mis puutub rhs. Kalbus'e poolt tehtud ettepanekusse, punkt d wälja jätta sõnad „põllutöoministeeriumile“ ja „wiimane“, siis see paragrahwi sisuliselt ei muuda, wõin selle parandusega komisjoni nimel ühineda. Mis puutub parteiseltsimehe Nurk'i ettepanekusse, wälja jätta punkt b, siis oleks rhs. Nurk järjekindel olnud, kui ta ka punkt a wälja oleks soowinud jätta. Punkt b käsitab sedašama, kuid ainult sellepärast on tarwis punkt b sisse jätta, et teine kord tegelik põllumees ei ole juriidiliselt rendileandja, waid seda on põllumehe isa wõi naine. Niisamuti on pärimise teel talusid antud lastele, näiteks kohtades, kuhu wäimehed tallu lähewad, kus ei kirjutata nende nime peale, waid poja nime peale. Sellega on juriidiline majaperemees noor poisikene, kes põldu harida ei saa, kuna isa sõjawäljal wõib olla, mispärast rendileantud maa harija sõjawäljale läinud isik on. Inimesed, kes soowiwad, et ei saaks temale maad tagasi antud, wõiwad selle punkti wäljajätmist nõuda. Mis puutub sellesse, et selle punkti mõiste liig lai on, nende peale ulatab, kes talus wäimeheks on, wõi mõtlewad wäimeheks hakata, siis on see täitsa waba seletus ja sellega waidlema hakata ei pruugi. Siin on öeldud, et perekonnaliikmete all mõistetakse poega, isa ja meest.

Mis puutub parandusse, et rentnik 15. aprillil 1920. a. riigimaadesaajate nimekirja üles wõetud oleks maaseaduse § 20. põhjal, siis pean tähendama, kas ta nimekirja üles wõetud on, wõi kas tema soowidele on wastu tulnud, et seal sisulist wahet ei ole.

Juhataja **A. Rei**: § 4. kohta on järgmised parandused esitatud: rhs. Nurk'i poolt esiteks punkt b wälja jätta, ja teine rhs. Kalbus'e poolt sõnad „põllutöoministeeriumile“ ja „wiimane“ wälja jätta. Wiimaks sellesama punkti kohta rhs. Nurk'i ettepanek redigeerida punkt d järgmiselt: „kui rentnik riigimaadesaajate nimekirja enne 15. aprilli 1920. a. on üles wõetud maaseaduse § 20. põhjal.“

Seega tulewad hääletamisele esiteks komisjoni ettepanekust 2 varianti ja siis parandused. Need variandid on paralleel-ettepanekud ja tulowad hääletamisele esiteks poolt. (Hääletatakse.) Teine variant on absoluutse enamuse saanud, seega wastu wõetud. Siis tuleb hääletamisele rhs. Nurk'i ettepanek punkt b.wälja jätta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Kolmandaks on punkt d kohta parandused rhs. Kalbus'e ja Nurk'i poolt. Rhs. Nurk'i ettepanek on sisuliselt kaugemaleulatawam. (Hääletatakse.) 34 häälega wastu, 27 poolt on see ettepanek tagasi lükatud. Rhs. Kalbus'e ettepanekuga on aruandja ühinenud. § 4. tuleb rhs. Kalbus'e ettepanekuga hääletamisele. (Hääletatakse.) § 4. on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 5. Selle määruse § 1. nimetatud maa pikendatud lepingute järele määratakse rent kindlaks rendileandja ja rendilewõtja wahel kokkuleppe teel, misjuures rendilepingus ettenähtud rahalisi kohustusi, wälja arwatud awalikud maksud, luba on kõrgendada:

- 1) kunni 5-kordse määrani, kui leping on tehtud enne 23. aprilli 1915. a.;
- 2) kunni 2-kordse määrani, kui leping on tehtud enne 23. aprilli 1918. a.;
- 3) kunni 1½-kordse määrani, kui leping on tehtud enne 23. aprilli 1919. a.

Märkus I: Rendi wäljaarwamise juures selle seaduse järele loetakse 1 rbl. üks mark.

Märkus II: Natuuras maksetaw rent kõrgendamise alla ei käi.

M. Martna (sd.): Punkt 1. all seisab 3, aruandja luges aga, et wiiekordse määrani kõrgendatakse, — kumb on õige?

Aruandja **J. Wain**: Peab olema 5, — 3 on trükiwiga.

Põllutööminister **Th. Pool**: Ma tahan kõigepealt tähelepanu selle peale juhtida, et § 5. loogilisi wastolusid sisaldab. Siin on öeldud punkt 1., et renti wõib kõrgendada kunni 5-kordse määrani, kui leping on tehtud enne 23. aprilli 1915. a. Punkt 2., kunni kahekordse määrani, kui leping on tehtud enne 23. aprilli 1918. a. Need lepingud, mis

enne 23. aprilli 1915. a. tehtud on, need on juba ka enne 23. aprilli 1918. a. tehtud. Sellega käiwad nad loogiliselt üksteisele wastu. Teiseks ei ole minu arwates sarnane rendikõrgendamise wiis õiglane. Kui seda seadust nii maksma panna, siis järgneb sellest, et need rendileandjad, kes 1918. a. endistega wõrreldes renti wähe tõstsid, need nüüd karistatud saawad selle läbi, et nad wõiwad renti õige wähe tõsta, kuna teised, kes juba 1918. a. rendi kõrgele tõstsid, nemad wõiwad ka nüüd palju tõsta. Minu arwates wõiks üldine määr ära tähendada, milleni renti wõiks tõsta, kui wabatahtlikult mitte kokku ei lepita. Mina panen ette § 5. wälja jätta ja § 6. nii redigeerida, et rendilepingud ühesugustel määradel nii § 1. kui ka § 2. äratähendatud juhtumistel wõiksid kõrgendatud saada.

J. Ploompuu (rhw.): Härra põllutööministri poolt tehtud ettepanek oleks wastuwõetaw, kui see nii kerge oleks läbi wiia. § 5. on tegemist meil popsikohtadega, kus ühel wõib olla oma maja, teisel aga peremehe ehitatud maja. Popsikohtade juures ei saa § 5. kuidagi maksma panna, wõib olla et põllutööminister mingit teed selleks leiab. Näiteks on siin rent määratud maksurublade peale, kuna meie wäikestel popsikohtadel § 5. järele kuidagi kindlaks ei saa teha seda rendimäärat. See tooks niipalju sekeldusi, et sellest kuidagi üle ei saa. Need rentnikud wõib olla saawad prii karjamaa, nende kari käib taluomaniku karjaga ühes, tahes wõi tahtmata selles seaduses § 5. ja § 6. ühte wiia ei saa, nimelt et § 5. wälja jätta. Minu arwates peawad mõlemad paragrahwid jääma.

H. Nurk (sd.): Selle paragrahwi märkus I lausub: rendi wäljaarwamise juures selle seaduse järele loetakse 1 rubla üks marka.

Juhin tähelepanu selle peale, et rendilepingud said ka sel korral tehtud, kui weel liikumas olid nõndanimetatud ülemida rublad ja ülemida margad ja üks ülemida rubla oli kaks ülemida marka. Sellepärast teen ettepaneku see märkus järgmiselt wastu wõtta: „Rendi wäljaarwamise juures selle seaduse järele loetakse üks Wene rubla 1 Eesti mark ja üks ülemida rubla kaks Eesti marka.“

Juhataja **A. Rei**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Wain: Mis puutub põllutöoministri ettepanekusse, et kõige maa kohta rent ära määratakse maareformi elluviimise määruste järele, siis ei ole komisjonil põhimõttelikult midagi selle vastu. Kuid selle määruse § 1. käsitab talu osasid, mitte terveid talusid, ja enne kui meie suudaksime mingisuguseid aluseid rendimääruse jaoks välja töötada, on selle rendilepingu pikendamise määruse kestus üle, ja meie ei oleks asjasse selgust toonud. Meie peame silmas pidama seda, et määrus antakse ühe aasta peale, ja pahe, mida meie § 5. võib olla ühele või teisele rentnikule teeme, ei ole suur; temal aga on kindlustus, et teda ei sunnita ära kolima. Mis puutub rhs. Nurk'i ettepanekusse, sisse võtta „ülemida rubla kaks Eesti marka“, sellega ühinen. See oli meil läbi arutatud ja ei saanud hääletamisel välja lastud, vaid kui ma ei eksi, siis on ta redigeerimisega välja jäänud.

Juhataja A. Rei: § 5. kohta on ettepanek tehtud põllutöoministri poolt, § 5. välja jätta ja sellejuures järgmine paragrahw laiendada. Ja rhs. Nurk'i ettepanek, märkus I redigeerida üks Wene rubla üks Eesti mark ja üks ülemida rubla kaks Eesti marka. Wiimase ettepanekuga on ühinenud aruandja, siis panen ma hääletamisele kõige esimeseks põllutöoministri ettepaneku. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud. (Hääletatakse.) § 5 on parandatud kujul nähtawa enamusega vastu võetud.

Aruandja J. Wain (loeb): § 6. Selle määruse § 2. nimetatud maa rendileandjatel on õigus käesolewa määrusega pikendatavates rendilepingutes rendihinda tõsta sama kõrgele, kui see Wabariigi Walitsuse poolt 28. jaan. 1920. a. vastu võetud maareformi teostamise määruste §§ 87, 88, 90 ja 91 riigimaade rendi kohta ette nähtud on, maarendile juurde lisades: a) koha hoonete tarvitamise eest 25%, kui hooned täielikult rentniku kasutada, ja b) kohale kaasaarwatawa täie kütte eest 10% maarendi hinnast.

Märkus. On rentnikule hooned tarvitada antud teatud osas, ja saavad nad rendileandjalt ainult osa küttest, siis võib maarendile lisaprotsent ainult wastawas osas juurde arwatud saada

A. Onton (sd.): Selles paragrahwis on üks teine määrus, mida meie ka siin

kuulutada võiksime, kuid kes minule selle määruse kohta, mis siia seadusesse puutub, tarwilikud seletused annab, kas on see määrus täiesti õnnelik või mitte, sellest ripub ära meie tulewiku põllumajanduse seisukoht ja missugune on maarent. Mitmed arwawad, et maarent võib sama suur olla, et kõik on sajakordselt tõusnud, siis võib ka maarent sajakordne olla. Maarentnik aga ei saa sellega leppida, sellepärast et maa ei too nii suurt sissetulekut ja ei tasu seda ära, et sajakordselt võiks renti maksta. Weel on teine asjalu see, et meil põllupidamises ühel pool on rentnik ja teisel pool omanik ja kui nüüd rentnik peab õige kõrget renti maksma, omanik aga mingisugust tasu maa eest ei maksa, siis tuleb ikkagi see produkt hinnata selle järele, kuidas on nüüd rentnik seda produtseerinud. Võib olla rentnikul läheb selle produkti produtseerimine mitukümmend korda kallimaks, kui turuhind on, ja sellepärast siis saab omanik selle juures suuri kasusid ja võib nüüd selle rikastamise mõjul produtseerida oma maa peal, kuna aga rentnik seda ei või, kuna tema sellega võitlema peab, et ainult rendihinda tasuda. Mina selget pilti sellest ei saa; siin on rukkihinna järele mitmesuguselt see rent ära määratud, aga ma arwan, et see hind kaunisti tõuseb. Teiseks oletan mina, et tulewal aastal ei saa enam rukk hind olema see, mis tänawu aasta, kuna aga läinud aastal võis põllumees produtseerida ja seda müüa wiis korda odavamalt, kui tänawu aasta. Kui kõik kõrwalained on tõusnud 5-kordselt ja rohkem, niisama on ka põlluharijad hakanud hinda tõstma, nii et mina arwan, et rukk hind selle järele wastusurumise peale waatamata ikkagi tõusma saab ja kui meie rukkihinna järele määrame selle rendi, et siis see liiga kõrgeks tõuseb. Enne olid rendi aluseks maa kapitaali protsendid ja hinnati maa väärtusest 5%, mis see maa omale maksis. Praegu ei ole mingisugust maa hindamist ja ei tea ka, kuidas maad kapitaliseerida. Siiski on teada, et need omanikud, kes maad ostsid enne sõda, need tasuwad protsenti selle põhikapitaali eest, kas ühe margaga rubla eest või poolteist marka krediitkassas. Nii ei tule see nendel palju kallimaks, kui ennegi. Kuna aga nüüd näeme, et tema juba tõuseb 15 või 20 korda, või teisipidi juba tõuseb kunni 300 või 500 margani. Kui meie siis selle järele maahinna sisse seame niipalju kallimaks ja kui nüüd sellele maaomanikule ka see

lisaväärtus, see sõjaaegne kasusaamine, wõi see, et tema odawamalt on maad omandanud, juurde arwatakse, siis on produktsioon ühetasa, tingimised ühesugused ja siis saaks ka rahul olla. Aga kui seda ei tehta, kui ühelt poolt maa on käes 100 wõi 300 marka dessätiin, teiselt poolt aga see maa on käes mitmekordselt tõstetud rendiga, siis see takistab palju produtseerimist, sest raske on aineid valmistada, kui kallis rent on. See mõjub nähtawalt ka toiduainete turu peale niihästi linnas kui maal. Kui nüüd maast hakata suuri sissetulekuid püüdma, rehkendame, et keskmine rent 200—300 marka dessätiin ja kui meil üks miljon dessätiini antakse riigi maad wälja, siis selle tarwitamisest peaks riik sissetulekut saama 200—300 miljonit marka. Teisest küljest, rentnikul on hooned ehitatud ja isegi nendel rentnikkudel, kes mõisarendil on, ja tegelikult jälle põllutööstusteerium hindab neid, kui riigiwarandust ja pannakse nad hindamise alla. Selle läbi kannatawad aga rentnikud, ja raske on neil niiwiisi jalul seista. Omanikud wõiwad maad paremini harida, kuna rentnik seda ei wõi, sest tal tuleb wälja anda, mis tal on, ja ta ei saa maa sigitawust tõsta. See toob riigimajandusele kahju ja tõrjub wiimaks hulga riigirentnikke ära. Muidugi öeldakse siis, et need lohakad ei osanud põldu pidada, kuna see aga sugugi inimese oskamisest ära ei rippunud. Teine, kui ta ka 15 tundi päewas tööd teeb, ei suuda põldu harida, ja juba ette wõib öelda, et nendest inimestest, kes maad wõtawad, 50% pärast ära tõrjutud saab. Nii et pärast läheb ikkagi see maa nende kätte, kellel wõimalik oli põhjalikku harimist korraldada, kuna teised suurte wõlgade ja rentide all ägasid. Lõppude-lõpuks ei ole produktsiooni mõttes midagi suudetud teha. Maa on hakanud ohakaid kaswatama, sest maa on pinna poolest wäga waene. Kui tahetakse lõpulikult majanduslikku järge tõsta, siis ei peaks mitte maarendid ja sissetulekumaksud liig kõrged olema. Iseenesest mõista on, et maaomanik, kelle põld rohkem produtseerib, wõib riigile rohkem sissetulekumaksu maksta, kuna teine seda ei wõi. Ja siin on see maks rohkem territoriaalne ja on enamalt hinnatud, kuna nüüd aga wahekorrad mitmeti on muutunud. Üks maakoht on paremini kaswatama hakanud, sest et tema on parema pidaja käes olnud ja sellepärast ei ole see hindamine ikkagi kõige õiglasem. Mina

ei pane ette, et seda paragrahwi wälja jätta, minu soow on, et põllutööstusteerium siin selgesti ütleb, kui kõrgeks arwab ta keskmise dessätiini rendi riigimaade peale minewat, sest huwitaw oleks teada, kas on seks andmeid olemas.

J. Ploompuu (rhw.): Rahwaesitaja Onton rääkis siin pikalt, aga mina ei saanud aru, mis ta öieti ära öelda tahtis. (Naer paremal pool, J. Temant, maal.: Ega see Teie õnnetus üksi olnud.) Nii palju kui mina sellest paragrahwist aru saan, on siin õige madal rent arwatud, põllutööstusteerium on selles paragrahwis rendi natuuras ette ära näinud, see on rukkihinna järele, ja mitte turu — waid rekwiisitsiooni hinna järele. Samuti ka hoonete kasutamine, kus neid on. Maakommisjonis lepiti sellega kokku, kui hoonete tarwitamise eest 25% rendi hinnast saaks arwatud.

Maakommisjonis seda paragrahwi arutades selgus, et see rent meie keskmise — umbes 50. dessätiini suuruse talu kohta mitte kõrge ei ole. Samane määrus maksab ka uute asutatawate talude rentnikkude kohta, kellel weel hooneid ei ole. Ma teen ettepaneku see paragrahw nii wastu wõtta, nagu ta siin ette kantud on. Kui nüüd põllutööstusteeriumi esitaja wast soowib mõnele weel seletust anda, kui kõrge see rent selle järele oleks, siis arwan mina, et aja kokkuhoidmise mõttes wõiks sellest mööda minna.

Põllutööstusteer Th. Pool: Siin awaldati kartust selle kohta, kas rendid käesolewa seaduse järele mitte liig kõrgeks ei tõuse, kui meie selle paragrahwi komisjoni redaktsiooni wastu wõtame. Uhes awaldati arwamist, kas ka põllutööstusteeriumi poolt üldiselt määratud rendid liig kõrged ei ole, mida rentnikud ei suuda maksta. Ma ei hakka peatama nende põhimõtete juures, mille järele meie neid kalkuleerisime: toon ainult mõned andmed, mis neid iseloomustawad. Nagu teada, arwame renti puhaskasurublade järele. Meil tuleb rendiarwamisel teatawat mõõdupuud tarwitada, mis ühtlane oleks kõige maa kohta. Niisuguseks ühtlaseks mõõdupuuks, nii hea wõi halb kui ta ka on, on läbi wiidud maa hindamise resultaadid puhaskasurublades. Rent määratakse kindlaks puhaskasurublade järele, arwates kolm kilogrammi wõi $\frac{1}{3}$ puuda iga puhaskasurubla peale. Keskmiselt langeb Lõuna-Eestis ühe des-

sätiini kõlbuliku maa peale 3,5 puhaskasurubla, wõi ühe puuda rukki keskmine hind. Keskmise talu kohta, nagu neid põlütöoministerium planeerib, tuleks seega 20 rukkipuuda wäärtuses renti maksta. Kui rukkid hangeldamise hindadega arwata, siis teeb see muidugi palju wälja. Kuid kui seda arwesse wõtta, et enne 1 rublale üks puud rukkid wastas, siis wõib öelda, et enne sõda maa eest rohkem renti maksti ja nüüdsed rendid wäga mõõdukad on. Enne kulutas maaharija igatahes palju rohkem jõudu rendi tasumise peale ära, kui praeguste makswate rentide järele. Mis puutub 25% ja 10% rendi lissasse, siis on selle aluseks järgmine kaalumise wõetud: $\frac{1}{2}$ puuda rukkid puhaskasurubla pealt on ainult maarenti maksta: kui aga rentnikul hooned kasutada on, siis maksab tema lisarenti wastawalt sellele, kui suur wäärtus wiimastel on. Keskmiste andmete järele sünnitawad hooned meil 25% talu wäärtusest meie maapidamistes. Tähen dab, kui maa peal rentnikul hooned tarwitada on, siis peab tema sedawõrd rohkem renti maksma ka lisarendina. Pole aga temal hooned, wõi on neid wähe, siis on ka lisarent wähem, nagu selles paragrahwis ette on nähtud.

Juhataja **A. Rei**: Aruandja lõpuseõna ei tarwita. (Hääl etatakse.) § 6 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **J. Wain** (loeb): § 7. Awalikud maksud rendilolewa maa pealt kannab rentnik.

H. Nurk (sd.): Mina teen ettepaneku § 7 wälja jätta, põhjendades oma ettepanekut järgmiselt. § 7 järele pannakse rentnikule õieti suured kohustused peale, kuna ometi enne rendikontrahti on tehtud ja selles kõik rentniku kohustused juba ligemalt ära on määratud. Ma juhin tähelepanu selle peale, et maksud igas wallas mitte ühesugused ei ole. Näiteks on mõnes wallas mõned naturaalkohustused maapidajate peale ära jaotatud, aga mõned, nagu näiteks sildade ehitamine, on selle wastu wallawolikogu otsuse järele raha peale arwatud. Seal wallas, kus sildade ehitamine raha peale on määratud, tuleb see loomulikult maaomaniku kanda. Nõnda sama on mõnes wallas küüdikorrad ka raha peale arwatud. Siis weel regulatiivmaksud. Senni, kui meil nende ära kaotamise seadus weel jõusse pole

astunud, on nad tegelikult ikka maksmas. (Paremalt poolt: Kas regulatiivmaksud ära kaotatakse?) Jah seisuste ära kaotamise seaduseelnõus on ka sellekohane punkt olemas, ja see seaduseelnõu on Asutawa Kogu liigetele juba laiali laotatud, kuid senni, kui see seaduseelnõu weel elluwiimata, tulewad regulatiivmaksud ikkagi maksta, ja sellega lüüakse ka see kohustus waese sauniku peale. Õiguslikult peaksid nemad aga selle kanda jääma, kes kontrahis kui maksumaksja ära on tähendatud.

E. Birkenberg (maal.): Mina tahtsin rahwaesitaja Nurk'ile wastu rääkida § 7. wäljajätmise asjus. Kerge on ju seda § 7. küll wälja jätta, kuid kas see elule wastab, on iseküsimus. Kui meie § 7 wälja jätame sel kujul, nagu ta siin on, siis satume soowimata seisukorda. Põhja-Eestis on praegu keskmise talu suurus 10 tiinu põllumaad. Ütleme pool sellest kohast, see on 5 tiinu põldu, on wälja renditud. Nüüd peaksid peale harilikkude maksude, mis kontrahis ära nähtud, ka weel naturaalkohustused ja awalikud maksud maaomaniku kätte jäänud 5-e tiinulise põllumaaga kohakese kanda jääma. Lõuna-Eestis, kus suuremad talud, ei saa mitte öelda, et pool nõnda wäikene oleks, kuid seal on wäga harwa kohast pool wälja renditud, enamasti on ikka ühest talust wälja renditud 3—4 ääremaad. Need kokkuwõetult teewad ikkagi suurema maaüksuse wälja kui see, mis omaniku kätte jäänud. Nõnda tuleksid siis maaomanikul selle tema kätte jäänud wõrdlemisi wäikese maatüki pealt kaunis kõrged maksud maksta. Seda silmas pidades teen ma § 7 juurde järgmise paranduse: „Awalikud maksud ja kohustused rendilolewa maa eest kannab rentnik.“

J. Puss (sd.): Ma teen ettepaneku § 7 järgmiselt redigeerida: „Rahalised maksud rendil olewa maa pealt kannab rendilepingus ettenähtud pool.“

Põhjendan seda sellega, et rendilepingud juba enam-wähem nõnda on kokku seatud, et seal ette on nähtud, kumba poole peale maksud weerewad. Kui rentnik maksusid peab maksma, siis on rent madalam. Kui nüüd lepingus rent harilikult määratud ja peale selle weel awalikud maksud ja kohustused rentniku kanda tulewad, siis tõstab see rendi sarnasele kõrgusele, et rentnik wäga kitsikusse seisukorda satub. Peale selle kui

talus välja renditud on palju popsikohtasid, oleks § 7 ettenähtud kohustust tehniliselt võimatu läbi viia, sest raske on ju kindlaks määrata, mitu sajandikku või puhaskasurubla üks või teine kohakene suur on ja kui palju temal järelikult maksta tuleks. Peale selle käiks see paragrahw praegustele maksuseadustele risti vastu, sest liikumata waranduse maksuseaduses on ju ette nähtud, et see maks nõutakse sisse sellelt, kelle nime peale koht on kreposteeritud. Nii looks see paragrahw endises kujus täitsa soovimata seisukorra ja tekitaks mõnesuguseid korratusi. Maksude sissenõudjad asutused ei oskaks ära määrata, kui palju keegi maksma peab, kes maa on rentinud, ja nõnda tuleks lõpuks terve maa ümberhindamine ette võtta. Minu poolt ette pandud paranduse läbi saaks aga maksu maksja kindlasti ära tähendatud.

Juhataja A. Rei: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Wain: Enne oli selle seaduse § 5-das ainult märkus: välja arvatud awalikud maksud; need ei pidanud kõrgendamise alla käima. Põllutöömisteeriumi esitaja teatas, et läinud aastal rendilepingute pikendamisel paljudele protsessidele põhjust andis see, et ei olnud ette ära nähtud, kes rendi peal olewa maa awalikud maksud kannab. Rendileping sai pikendatud, wahepeal tõusid awalikud maksud ja kohustused rentnikkude maa pealt kõrgemaks, ja sellega muutus rendileandja seisukord väga isearalikuks. Mis puutub sellesse, et arwatakse selle paragrahwi väljajätmisega rentniku seisukorda parandada võivat, siis peab meeles pidama, et igal asjal kaks otsa on, selle paragrahwi väljajätmisel samuti. Kui selle paragrahwi järele rentniku peale võidakse üle normi maksusid panna, siis võib ka selle paragrahwi peale toetades rentnik nõuda, et tema peale neid awalikke maksusid ainult niipalju saaks pandud, kui palju see tema käes olewa maa suurusele wastab. Muidugi sünnib selle juures rentnikkudele natukene ülekohtu, see on õige. Maksud määratakse terwete talude peale. Kui neid ühetasaselt ma dessätiinide peale jagada, saab ääremaa, olles alawäärtuslikum, teise maaga ühesugust renti maksma. Kuid igatahes toob see paragrahw kuigi küll natuke ühekohtune, rentnikule selgitust, ja meie rendilepingute pikendamise juures ühe aasta peale ei sünniks mitte kolmeaastalisi protsessisid.

Juhataja A. Rei: Seega on § 7 kohta järgmised parandused tehtud: 1) rahwaesitaja Birkenberg'i poolt: „Awalikud maksud ja kohustused rendilolewa maa pealt kannab rentnik;“ 2) rahwaesitaja Puss'i ettepanek: „Rahalised maksud rendilolewa maa pealt kannab rendilepingus ettenähtud pool.“ Rahwaesitaja Nurk tegi ettepaneku § 7 välja jätta, mis ka kõige enne hääletamisele tuleb. (Hääletatakse.) Rahwaesitaja Nurk'i ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Teiseks panen hääletamisele rahwaesitaja Puss'i ettepaneku, kui kaugetaaleminewa: „Rahalised maksud rendilolewa maa pealt kannab rendilepingus ettenähtud pool.“ (Hääletatakse.) See ettepanek on 38 häälega 28 vastu tagasi lükatud. Järgmiseks tuleks hääletamisele rahwaesitaja Birkenberg'i parandus: „Awalikud maksud ja kohustused rendilolewa maa pealt kannab rentnik.“ (Hääletatakse.) Rahwaesitaja Birkenberg'i ettepaneku poolt on 34 häält — vastu 34, seega on see tagasi lükatud. Hääletamisele tuleb § 7 komisjoni poolt ette pandud redaktsoonis. (Hääletatakse.) § 7 on nähtawa enamusega vastu võetud.

5. Seadusandliku komisjoni ettepanek — põhimõttelikult ära otsustada kas ja missuguse komisjoni kätte anda piirituse ja wiina müügi seaduseelnõu.

A. Schulbach (töer.): Austatud rahwasaadikud! Täna ses päewakorras seisab punkt: seadusandliku komisjoni ettepanek — põhimõttelikult ära otsustada, kas ja missuguse komisjoni kätte anda piirituse ja wiina müügi seaduseelnõu. Arusaadaw, et mõõdupuud selleks, kas seda elnõu komisjoni anda, võib leida ainult seaduses eneses. Kui põhimõtted sellest seadusest on wastuwõetawad ka Asutawale Kogule, siis tuleb see seaduseelnõu muidugi mõnesuguse komisjoni kätte anda. Kui aga need põhimõtted Asutawale Kogule mitte wastuwõetawad ei ole, siis on otstarbetu seda seaduseelnõu komisjoni kätte anda ja ta tuleks tagasi lükata. Selles mõttes ei suuda ma aru saada rahwaesitaja Ast'i ettepanekust, kes selle seaduseelnõu täiesti wastuwõtmatu leidis olemat, kuid kes selle sellepeale waatamata tahtis anda komisjoni läbiwaatamiseks, et selle ma-

terjaali põhjal välja saaks töötatud teine eelnõu, mis käsitleb teisi põhimõtteid, mis wastaksid umbes Göteborgi süsteemile. Mina arwan, et kui see seaduseelnõu meile wastuwõtmatu on, siis peame wastawale ametkonnale kohuseks tegema tarwilik seaduseelnõu välja töötada, sest waewalt küll leidub meil Asutawas Kogus huwitatud isikuid, kes küllalt asjatundlikult sarnase seaduseelnõu välja töötada suudaksid. Tähendab, kui meie selle seaduseelnõu kohta seisukohta tahame wõtta, siis peame kõigepealt silmas pidama neid põhimõtteid, mida see seaduseelnõu eneses sisaldab ja waatama neid eesmärke, mida walitsus on tahtnud käesolewa eelnõuga kätte saada. Mind üllatas suuresti, et rahaminister oma esimesel ülesastumisel selle seaduseelnõu kaitseks ette tõi eesrinnas põllumajanduslikke huwisid, põhjenduse, mida õieti kõikidel maadel, kus suurmaapidamine, on ette toodud mõisnikkude poolt. See on tingimata kindel, et niipalju kui wõib rääkida põllumajanduse intensiivsemaks tegemisest piirituse walmistamise läbi, see ikkagi maksew on peaasjalikult suurmaapidamise kohta. Mina ei suuda selle waatekohaga leppida, et meie ühe tööstusharu peaksime erilise protektsionismi alla wõtma ja pealegi protektsionismi alla sarnasel kujul, et isegi siis, kui meie teed ei leia, kuidas ära tarwitada seda wäljatöötawat piirituse hulka, selle piirituse inimestele sisse joodame. Ja sarnase eelnõuga esineb inimene, kes tunnistab enast endiseks karskustegelaseks, kes sellega siis ka tingimata peab tunnistama seda algtõde, et igasugused alkoholi sisaldawad joogid mürk on. Et seda seaduseelnõu põllumajanduse huwide seisukohalt kaitsma hakata, selleks pidi tema ettepanija järgmise mõttekäigu teinud olema. Et põllumajandust tõsta, selleks on meil tarwis kartulid kaswatada, kartulid on kõige kasulikud piirituseks põletada, et meil aga praegusel silmapilgul piiritust mujale niipalju mahutada ei ole, peame ta rahwale ära jootma. (K. Päts, maal.: Eks tee paremat piiritust selle asemel.) Mis sellesse paremasse piiritusesse puutub, sellest räägin pärast, kuid eesjoones toonitas rahaminister teisi huwisid. (W a h e l h ü ü e : R a h a !) mitte piirituse paremaks tegemist. Rahast räägin ma ka pärast, kuid eesjoones kõneles rahaminister just põllumajanduslikkudest huwidest. Ta tõi selle kõige esimese põhjendusena ette,

ja esimesena tuuakse ikka kõige mõjuwam põhjus. (W a h e l h ü ü d e d.) Teistest põhjendustest räägin mina pärast — kannatage pisut. Enne kui selle wäitega nõus olla, peab terwe rea küsimusi üles seadma: kas on see järeldus algusest peale õige ja kas kõik tema lülid wastawad tõsioludele? Mina tahaksin siin küll algusest peale nendele tõendustele küsimismärgi juurde panna, sest intensiivne piiritustööstus on suurmaapidamise juures wõimalik, kuna aga meie juba oma maa-küsimuse wäikemaapidamise kasuks ära otsustanud oleme, siis on minu arwates piiritustööstuse protesheerimine üleliigne waew. Teisest küljest ei ole aga kuskil weel selgeks tehtud, et meie põllupidamine erilist kartulikaswatamist nõuab. Mina tahaksin selle peale tähelepanu pöörata, et üks parematest meie põllumajanduse kandjatest mittekarsklane, kadunud dr. Eisenschmidt, omal ajal wäikepõllumeestele nõu andis kartulikaswatust wähendada. Lugege tema raamatut „Wäikepõllupidamine Tartu maakonnas.“ See ei käi mitte üksi Tartumaa kohta, waid üldse meie wäikepõllupidamise kohta.

Teiseks toonitas rahaminister mõlemil korral fiskaal otstarbet. Seda otstarbet on küll mõned Asutawa Kogu liikmed, eriti akl. Ast ja akl. Kornel eitanud, kuid ka oma teistkordsel wäljaastumisel rõhutas härra rahaminister seda külge ja mõlemal korral tegi ettepaneku, et näidaku karsklased, kust wõtta 280 miljonit marka ja kui see summa temale laua peale oleks pandud, siis oleks ta wõib olla oma eelnõust loobunud.

Akl. Kuusner'il läks korda seda summat pisut alla kaubelda, ära näidates, et wäljawedu ja tehnilised otstarbed osa sellest summast sisse toowad, kuid selle peale waatamata jäi nõutaw summa ikka weel 224 miljoni peale. Nimelt arwati sissetulewat isiklikust tarwitamisest 320.000 meestesoo kodaniku poolt, see tähendab, et kõik meie meestesoo kodanikud peawad piiritust ostma, à 600 marka, mis välja teeks 192 miljonit. Peale selle weel eesõiguslikkudele seisustele, esimese järgu restoraanide kaudu 20 tuhat wedru, see teeks välja 32 miljonit, kokku 224 miljonit.

Kõigepealt, mis puutub sellesse summasse, siis tahaksin mina Asutawa Kogu liigete käest küsida, kui sellekohane seaduseelnõu mitte ei oleks piirituse seadus, waid mingisugune maksuseadus, kas sarnane maksuseaduse eelnõu oleks wastu-

wõetaw? Kas Asutaw Kogu wõib praegusel ajal maksuaks tunnustada mingisuguseid pearahakawatsusi, mis oleksid ühesuurused warandusliku seisukorra peale vaatamata, nagu käesolew seaduseelnõu seda ette näeb? Maksupoliitikas ei peaks sarnane eelnõu mitte olema wastuwõetaw, kus iga meestesoo kodanik kohustatud on maksu ära maksma ühesuguses suuruses oma sissetuleku ja warandusliku jõu wahede peale vaatamata.

Kuid mina tahan tõendada, et meie majanduslik seisukord ei ole mitte sellepärast halb, et meil puudub mõnesugune summa, 224 miljonit marka, et kui selle kätte saaksime, siis sellega meie rahaline seisukord kindlal põhjal oleks, ei, sest raskused seisawad mujal, et meie oma eelarwete otsi kokku wiia ei saa. Nimelt selles, et alus, mille peale oma maksupoliitika ehitame, pole saanud weel küllalt wälja kujuneda, — puuduwad kõik eeltööd. Kui meie tahame nüüd mõnesugust terwet maksusüsteemi wälja töötada, siis peame algusest peale terwe aluse walima ja sellele üles ehitama. Kui aga nüüd rahaminister kohe algusest peale sarnase aluse wälja walib, mis mitte meie maksupoliitikat ei lase terwele alusele ehitada, waid soomaale, siis on see ebaõnnestanud, sest wana tõde on ju kõikide riikide majanduspoliitikas ära nähtud, et mida suurem sissetulek mitmesugustest joogiallikatest, seda vähemaks jääwad sissetulekud kõikidest teistest allikatest, sest joomakombed häwitawad rahwa majandusliku elu aluse ära ja ei lase rajada terwet maksusüsteemi. Mina mõtlen, et rahwa maksuwõime ja rahwa rikkus põhjenedawad ainult rahwa töowõimel, selge küllalt peaks olema, et selle juures mitte peatama hakata.

Igasugused abinõud, mille läbi rahwa töowõimet nõrgendatakse, ei tohiks olla wastuwõetawad. Kui silmas peame, et erapooletu teadus on kindlaks teinud, et joomakombed häwitawalt rahwa terwise ja töowõime peale mõjuwad, siis on täitsa ekslik ehitada meie maksupoliitikat sarnasele alusele. Mina tahaksin aga teiselt poolt tähelpanu selle peale juhtida, et sarnaste meelegeitlikkude abinõudega meie rahaministril korda ei lähe ka tarwilikku summat, 224 miljonit, kätte saada. Nimelt sellepärast, et tema arwesse on wõtnud, nagu ostaks iga täisealine meesterahwas tingimata tema jaoks määratud piirituse wälja. See ei saa wist nii olema: meil tuleb arwesse wõtta osa rahwast, kes

isiklikult mitte alkoholi ei tarwita ja seda mitte wälja ei wõta, tuleb arwesse wõtta keeluseaduse maksmapanemine omawalitsuste poolt ja lõpuks ka asjaolu, et õige suur protsent meie meestesoo kodanikudest tegewas sõjawäes on ja mina ei kujuta mitte enesele ette, kuidas rahaminister kawatseb nende käest seda maksu sisse wõtta.

Teisest küljest tahaksin tähendada, et meie tööliste majanduslik seisukord äärmiselt raske on. Minu kodulinnas näiteks on keskmine tööline palk umbes 400 marka: kuidas see tööline saab ära anda sealt 600 marka niisuguseks piirituse maksuks? Muidugi wõidakse öelda, et see maks on wabatahtlik. Kuid ma usun, et need statistilised andmed, mida ette tõi rahwaesitaja Ast, selgesti näitawad, et maks piirituse peale on just maks waeuse peale, see on — mida wiletsamad olud seda rohkem kalduwusi on inimesel enese uimastamiseks ja seda tungiwamalt on ta sunnitud oma piirituseportsjoni wälja lunastama. Kui aga tööline oma kehvast sissetulekust wõrdlemisi hiigla protsendi ära annab maksudeks, siis on loomulik, et temal enese ülespidamiseks mitte küllalt rahalist jõudu üle ei jää. Ühel wõi teisel teel peab tema selle maksu tagasi saama. Seda wõimalust wõiks anda ainult palgade kõrgendus. Juhin tähelpanu selle peale, et meie tööliste ja ametnikkude palgad wõrdlemisi elukallidusega wäga wäikesed on. Seda silmas pidades on rahaminister jutuaajamises ajalehe kaastöölisega seletanud, et praeguste olude juures jätkub palgateenijatel sissetulekuid ainult ülewõlpidamiseks, mitte aga maksude maksmiseks. Seda kordas rahaminister ka läinud korral. Kui seda rahaminister ütlemata peab nende maksude kohta, mida wõrdlemisi õiglaselt sisse nõutakse waranduste ja sissetulekute järele õige wäikeses protsendis, siis on see ometi maksew ka piirituse kohta. Kuidas wõib loota, et tööline wõi ametnik suudab wõrdlemisi suure summa ära anda ja sellejuures weel ots otsaga kokku tulla, ilma et ta raha juurde saaks. Ärge unustage aga, et praegusel ajal suurem osa meie töötawast rahwast, nimelt linnades, kus kõigerohkem kalduwust joomiseks, just riigi käest oma sissetuleku saab. Kui tahetakse nende käest piirituse maksu teel mõnesuguseid summasid sisse wõtta, siis peab riik seda palgalisanduse näol teisest taskust wälja andma. See on paratamata. Nagu juba tähendasin on mitmed Asu-

tawa Kogu liikmed eitanud seisukohta, et selle seaduseelnõu juures arwesse tuleb wõtta riigi rahaline seisukord, waid et ainsaks mõjuwaks põhjuseks piirituse seaduse maksmapanekuks peab olema wõitlus salawiinapõletamisega. Selle seaduseelnõu läbi tahetakse kätte saada, et salawiinapõletamine häwineks. Kuid minule paistab iseäralikuna silma, et ka need Asutawa Kogu liikmed, kes selle seaduseelnõu kaitseks wõi ülepea mingisuguse wabamüügi kaitseks wälja on astunud, et need kõik ühel toonil tõendanud on, et käesolew eelnõu salapõletamist ei kaota. Rahwaesitaja Jans arwas, et tema läbi wahest ehk wäheneb salawiinaajamine ja salawiinamüük, kuid et see täiesti häwitatud saaks, seda ei ole weel keegi sennijani usaldanud tõendada. See on ka loomulik, sest kui meie oletame, et meie rahwal on mingisugune tarwidus jooawastawate jookide järele, siis peame seda tarwidust rahuldama täielikult. Poolikud abinõud ei päästa mitte seisukorda. Kuid missuguste andmete põhjal on meie rahaminister wälja töötanud piirituse kwantumi, mida tema kawatseb anda rahwale? Rahaminister seletas juba esimesel ülesastumisel, et see kwantum, mida anda tahetakse, märksa vähem on, kui eelsõjaegne tarwidus. Kui enne sõda tarwidus suurem oli, kuidas wõime meie siis arwata, et suudame pooliku mõõduga tarwidust täita. Mina olen selle ajani kawatsetud kwantumi seletuseks ainult üht põhjust kuulnud ja sedagi erakoosolekul. Nimelt on tõendatud, et meie piiritustagawarad suurema kwantumi jaoks ei ulatawat. Kuid siis ei ole see mitte wõitlus salawiinapõletamise wastu, waid puhas fiskaalne ettewõte, sest tahetakse ära kasutada tagawarad. Edasi on ju loomulik, et piirituse tarwidus üksikute inimeste juures ei wõi olla ühesugune, on ju inimesi, kellel üldse seda tarwidust ei ole, kuid on ka teisi, kellel tarwidus suur on. Mispärast pakutakse piiritust ühte wiisi kõigile, ka sellele, kes mitte ei joo, ja mispärast wõetakse piiritusetshek ära selle käest, kes joodik on. Mis teeb inime, kes mitte ei joo, piiritusetshekiga, kui seda pakutakse? Temal on kolm wõimalust: ta wõib oma tsheki wälja wõtmata jätta, kuid siis ei lähe rahaministri eelarwed täide. Teiseks wõib tema selle tsheki wälja wõtta ja edasi müüa, kuid sarnasel puhul loome meie ise aluse handeldamiseks, mis mitte soowitaw ei ole. Kolmandaks wõib tema tsheki ise ära tar-

witada ja ise juua, kuid sarnasel korral edendame meie joomist. Mina arwan, et kui meie selle seaduseelnõu arutamisele wõtame ja tahame ära otsustada põhimõtte, kas peab meie riigis olema piiritusemüük wõi walitsema keeluseadus, siis peame rehkendama tarwidusega, mis rahwal piirituse järel on. Meie peame tarwidust täitma, kui ta olemas on, ja nimelt täielikult, sest poolikud abinõud ei wii mitte sihile. Kuidas teha seda aga selgeks, kas on meil tarwidus olemas wõi mitte ja kui on, siis kui suur? Mina tahaksin tõendada, et küsimust, kas on inimesesool külgesündinud tarwidust jooawastawate jookide järele, on uuritud ja käsitatud aastasadade kestel ja on otsusele jõutud, et niisugust tarwidust jaatada ei wõi. Rahwad, kus omal ajal joomine kohutawalt suur oli, nimelt hommikumaa rahwad, on karskeks saanud. Tähendab, kui muutuwad mõnesugused wälised tingimised, siis muutub ka tarwidus alkoholi järele. Need asjaolud aga, mis mõjuwad iseäranis halwasti alkoholi tarwitamise peale ja loowad selle tarwiduse, on sotsiaalsed, nagu ka rahwaesitaja Ast rõhutas. Missugused on sotsiaalsed tingimused, selle järele on ka alkoholi tarwidus. Ja nimelt, kuigi need olud rasked on, aga kui on weel wõimalus wõidelda nende parandamiseks ja kui on rahwa seas elamas waimline huwi ja tung selle wõitluse järele, siis ei ole weel karta, et joomine suureks läheks. Kui aga sotsiaalsed olud on nii rasked, et nemad wõtawad wõitluse wõimaluse ja sunniwad meeletumisele, siis on neil hulkadel, kes kannatawad tähendatud olude all, ainult üks tung, silmapilgukski unustada ennast alkoholiga uimastades, rasket olukorda. Missugune on lugu meie juures? Ma tahaksin tähelpanu juhtida ühe asjaolu peale. Kes on õieti need rahwaklassid, kes meil praegu suurema hulga piiritust ära tarwitawad? Ma pean tähendama, et see rahwaklass, kes ikka kõige rohkem kannatab sotsiaalsete olude all, töölisteklass just praegusel ajal kõige karskem on, kuna aga selle wastu joomine iseäranis suur on meie ametnikkude ning haritlaste seas, ning osalt ka sõjawäes. Ja see nähtus sunnib mind küsima, kas tõesti meil joomises meie sotsiaalsed olud süüdi on wõi on meil tegemist erakorralise möödaminewa sõjaaegse pahega, mida wõimalik on mõnesuguse keeluseaduse teel rahwa seast ära kaotada. See on aga tingimata kindel, mis rääkis rahwasaadik

Ast, et joowastawate jookide tarvitamine käib käsikäes reaktsiooniga. Ma tahan öelda palju rohkem, ta ei käi mitte käsi-käes reaktsiooniga, waid tema edendab reaktsiooni, sest just need klassid, kes peaksid meie edendamise wõimaluse eest wõitlema, just need klassid uimastawad ennast eestkätt joowastawate jookidega. Jääwad need, kes end ei uimasta, see on, kes olukorraga küllalt rahul on wõi kes weel parema meelega tagasi kisuwad ning siis läheb iseenesest reaktsiooni poole. Wõiksime öelda, et need on kõik ilusad sõnad, kuna aga tegelikult meil suurel määral wiina põletatakse ja selle wastu peab abinõusid leidma. Ma imestan, et rahwasaadik Ast, keda ma harilikult energilise ja aktiivse poliitikamehena tundsin, asus niisugusel seisukohal, mis Tolstoi õpetust meelde tuletab, et kurjale asjata wastu panna on, waid tuleb alla anda. Kui asuda sarnasele seisukohale, siis peab õigusega küsima, kas wiivad sihile ka muud erakorralised abinõud, mis oleme walinud. Kui kapituleerime salawiinapõletamise ees, kas ei pea meie siis ka kapituleerima wõitluses marodöörimise ja hangeldamise wastu? Minu nägemise järele on ainukene wõimalus salawiinapõletamise wastu wõitlemiseks — keeluseadus, selle juures moraalse mõjuga, mis on seadusel riigiwanikkude peale. Tuletame meelde karskustööd, mis tehti Wene monopooli ajal. Tuletame meelde ettepanekuid üksikutele kodanikkudele kaasa aidata karskustöös, kus sagedasti wastati, et kui joomine nii suur pahe on, mispärast riik siis õieti seda lubab. Kui meie nüüd lubame mõnesuguse monopooli siseseadmist, wõi mõndasugust tshekimüümise õigust ja hakkame ise siis karskustöö asja propageerima, kas ei öelda siis terve rahwa hulgast, et ometi istuwad paremad mehed meil riigiwalitsuses, ja mitte mõni monark ei kirjuta meile seadusi, ning kui nemad on leidnud, et mõnesugune monopooli süsteem hea on, miks teie siis weel karskusest räägite. Kas ei ole sellekohase seaduse maksmapanemine mitte igasuguse karskustöö eitamine? Rahwasaadik Kornel toonitas, et meie peame keeluseaduse edasi lükkama niikauaks, kunni meil uus põlw üles kaswab. Mina arwan aga, et seda uut põlwe peab siis ka kasutama karskuse mõttes ja kui meie keeluseadust maksta ei pane, siis kaswab see uus põlw neissamades oludes üles, kui praegune. Kui selle kaswawa põlwe peale on senni mõju awaldanud ümbruskond ja

nimelt halba mõju, siis ei ole ka tulewikus kuidagi wõimalik, et seda noorpõlwe saaks oma ümbruskonnast eraldada, nii et tema peale ümbruskond mingisugust mõju ei awalda. Kui neid põhjusi, mis selle seaduseelnõu wastu on ette toodud, silmas pidada, siis jõuan mina otsusele, et see elnõu, mis walitsuse poolt on ette pandud, tuleks tagasi lükata. Kui aga siiski Asutaw Kogu leiaks tarwiliku olewat kroonu wiinamüüki awada, siis sellekohase seaduseelnõu wäljatöötamine ei peaks Asutawa Kogu komisjoni peale pandama, waid peaks antama wastawa ametkonna hooleks. Mina arwan aga, et meie siin seda küsimust mitte lõpulikult ei otsusta, waid et see otsus, mida siin teeme, ajutine on ja et lõpuliku otsuse küsimuses annab ikkagi rahwas. (Wahelhüüded: Õigus! Üksikud kiiduawaldused.)

M. Martna (sd.): Austatud rahwasaadikud! Lubage, et ka mina paar sõna selle küsimuse kohta ütlen, mis meil ometi tähtsam näib olewat, kui palju teisi, sest meie arutame selle juures juba kolmandal istumisel, kas seda seadust, mis-sugusel kujul ja kuhu seda wäljatöötamiseks anda. Ma pean tähendama, et ma väga heameelega härra Kuusner'i selletusi ja kiitusi kuulsin, mis ta minu parteiseltsimeestele teistes maades ja üldse sotsialistidele jagas. Mul jääks ainult soovida, et härra Kuusner teisi meie poolt ettepanud asju niisama hindaks, sest et sotsiaaldemokraadid ka teistes küsimustes niisama targa peaga talitawad. (H. Kuusner, rhw.: Seda ei tahtnud ma öelda. Naer.) Teie küll mitte, aga mina. Mis mul edasi härra Kuusner'ist meeldis, oli lause, et „wiskame selle nurka, mis mujal nurka on wisatud“. See on väga meeldiw ja wäärt awaldus paremalt poolt ja ma tahan seda parastiseks meeles pidada ja parajal silmapilgul selle juurde tagasi tulla. (H. Kuusner, rhw.: Ma rääkisin isiklikult. K. Päts, maal.: Üks inimene pole weel partei.) Ma loodan, et ka härra Päts mõistlikkude asjade poolt on. (K. Päts, maal.: No muidugi, on ikka olnud. Naer.)

Ma pean siin silmapilguks oma parteisõbra Ast'i seisukoha juures peatama. See seisukoht, mida seltsimees Ast toonitas, et joomise põhjused on ainult sotsiaalsed ja et halbade põhjuste kõrvaldamisega alkoholism iseenesest kaob, see on põhimõttelikult õige küll, aga ometi

mitte nõnda, et meie kunni sotsiaalse seisukorra paranemiseni alkoholismi vastu wõitlemisega peaksime ootama. Joomakombed ei teki minu arwates mitte ainult sotsiaalsetest pahedest, olgugi et need väga tähelepanemise wäärt faktorid on waesemate klasside joomakommete juures. Kui meie selle juurde peatama jääsime ja seda ainsaks põhjuseks nimetaksime, siis wõiksid ju meie seisukoha wastased tulla ja iseäranis toonitada, et mispärast jõukamad kihid ka näiteks „Estonia“ pidudel ja mujal alkoholi tarvitawad. Räägitakse juhtumisest, eile vähemalt räägiti mulle, et Nõmmel on kindralid ja kõrgemad isikud joonud ja kui politseinik protokollit tegema läinud, on see sealt ära aetud. Tähendab, ei ole arusaadaw, kuidas ka need kihid joowad, kelle sotsiaalsed olukorrad nii rasked ei ole, kes mitte nälja wõi mingisuguse puuduse pärast ei kannata. Peab midagi muud weel olema, mis jooma meelitab. (A. Schulbach, tõer.: Üheks põhjuseks on waimliste huwide puudus.) See on nähtuse tagajärg wõi kaasnähtus, ei wõi aga mitte põhjus olla. Iseenesest näib aga see tähendus Tallinna kohta õige olewat.

Lubage, austatud rahwasaadikud, et mina ennast selles asjas Teile esitelen. Mina olen põhimõttelikult keeluseaduse poolt, aga ma ei ole kuskil karskusseltsis sisse kirjutatud ja ei ole mitte karskuse fanaatik. (J. Seljamaa, tõer.: Wäga mõistlik.) Olen Reini peal reinweini joonud, Pariisis benediktinerit, (A. Bachman, rhw.: Eesti wabariigis aga?) aga seda walget Eesti wõi Wene wiina, millest siin eriti jutt on, maitsemin ma siin Tallinnas esimest korda, nii et selle walge teose maitse minu juures wanem ei ole kui 3—4 nädalat. Minu suule ta ei kõlba, ma ei taha teda. (Wahelhüüe: Kas Shweitsis oli parem?) Jah, Shweitsis oli parem, härra Temant.

Wõin teile öelda, et sel ajal, kui ma emigrandina väljaspool kodumaad wiibisin, iseäranis muude rahwaliikumiste kõrwal ka karskusliikumist tähele panin, iseäranis Soomes. Ja ma wõin kinnitada, et ma selles küsimuses Soome töölistepartei seisukoha kõige paremaks pean tunnistama. Soome töölistepartei on juba oma asutamisest peale keeluseaduse poolt ja nimelt sellepärast, et suur hulk Soome töölisi sotsiaaldemokraatlikku parteid asutades just karskus-

seltside liigetena parteisse astusid. Soome karskusseltsid olid töölistepartei asutamiseni kõige pahempoolsem element olnud. Kõigeparem Soome sotsiaaldemokraat teoreetik, seltsimees Kuusinen, kes nüüd küll Wenemaal kommunistiks muutunud on, aga kes hoolimata sellest tark mees oli ja praegu on, põhjendas partei seisukohta järgmiselt: „Meie teame väga hästi, et joomise põhjusi praeguse seltskonna olukorra sügawustest tuleb otsida, et meie aja alkoholism kapitalistliku seltskonna korralduses juurdub. Just meie juures on nende paari, kolme aastakümne jooksul, kus kapitalism edenes, kus palgatööliste hulk suurenes, nende iseisewis wähenes ja tööprodukti tööliste käest ärakiskumine kaswas, kus tööliste korterite ja ülespidamise olud alatasa wiltsamaks said, kus tööpuudus ja sellega ühes perekonna wiltsus kaswas, alkoholism otse niisuguseks ühiskonna katkuks saanud, mille all töölisteklass kõige rohkem kannatab.“ Ta läheb siis keeluseaduse juurde ja ütleb, mispärast Soome töölistepartei keeluseaduse poolt on, et keeluseadus alkoholismi sotsiaalset põhjusi ära kaotada ega ideaalilist olukorda sünnitada ei wõi, seda teame meie ja keegi meist ei oota, et see seadus nagu suur maailma parandus oleks. „Et kapitalism niihästi pärast kui enne wiltsust, hukatust ja kurjust sünnitama jääb, seda teame meie väga hästi. Aga hoolimata sellest oleme meie põhjaliku järelkaalumise järele ometi tingimata tarwilikuks leidnud üldise wõitluse kõrwal weel erawõitlust alkoholismi vastu pidada. Me wõime seda õige hästi sellega wõrrelda, mida teiste maade töölisteparteid militarismi vastu peawad. Niihästi militarism, kui ka alkoholism on kapitalismi sünnitused. Üldine wõitlus, mida töölised oma wabastamiseks peawad, on siis ka nende mõlemate vastu sihitud. Aga sellest ei ole mitte küllalt, waid sotsiaaldemokraatia peab peale üldise wõitluse weel otsekohest wõitlust selle kapitalismist sündinud kurja wennaspaari vastu pidama, nagu üleilmiline sotsialistlik kongress Stuttgardis 1917. a. ühelmeelil militarismi kohta otsuseks tegi. Militarismi maade seltsimehed ei jäta silmapilgukski rahwamiillitsa sisseseadmise, see on sõjariistade rahwa kätte andmise nõudmist järele, lootes et seega militarismist üle saab — kui selleks ülepea lootusi on, ja just nõnda tahame meie alkoholismist wõitu saada. Meie püüdmine keelusea-

duse kasuks ei ole meid silmapilkugi takistanud üldist woitlust kapitalismi ja alkoholismi sotsiaalsete põhjuste vastu edasi pidamast, nondasama wähe loodame meie keeluseaduse maksmasaamisest sotsiaaldemokraatia woitluse kergitust. Aga juba see teadmine, et keeluseaduse maksu wusele saamisega joojad ja joomisest tekiwad õnnetused wähenewad, oli mõjuw põhjus küllalt selle kasuks suurt waewa näha. Kuid keeluseadus toob meile veel muud kasu, wast ehk rohkemgi, kui me praegu ette woime näha. Ta saab alkoholi härraswoimu igatahes wähe kärpima. Meie majanduslik olukord peab selle läbi wististi paranema, sest jääwad ju mitmed miljonid margad wälja andmata, mis siimaani mitte ainult ilma mingisuguse kasuta, waid koguni kahjulikkude maitsejookide eest wälja anti, pealegi veel wäljamaale. Aga kõige tähtsam on see, et keeluseadus proletariaadi woitlusjõudu ja osawust, tema majanduslikku ja kultuurilist seisukorda tõsta woib. Me teame äranägemisest öelda, et töölised, kes joomise vastu woidelda ei suuda, ka woitluses kapitalismi muude surumiste ja wäljakurnamiste vastu jõuetud on. Streigimurdjad ja muud töölisteasja ärasalgajad on enamasti joojad; ja nondasama teame, et joojaid raske on nõnda kaugele walgustada ja nende silmi selgitada, et nad jäädawalt tööliste organisatsioonide liigeteks heidaksid. Keeluseadus woib aga nii mõnegi kodanlisest alkoholiwõngust wabastada ja klassiteadlikult woitlejate tööliste ridadesse tuua. Nõnda tähendab keeluseadus meile õieti mitmest küljest nagu tõsist wäkerewolutsiooni. Ja kõik see oli meid taga kihutamata, kui me keeluseadust wäsimata taga hakkasime nõudma.“ Nõnda käib seltsimees Kuusise põhjendus. Kui ma seda tõlkisin, kirjutasin juurde: „Soome organiseeritud töölised waatawad alkoholismi kui abinõu peale, millega kapitalismil woimalik on töölisi kehalikult ja waimliselt woimetus olekus hoida. Joowastawate jookidega riisutakse tööliste käest needki krossid ära, mis nad oma higi ja waewa eest saawad, et oma tööjõudu ja sugu alles hoida, juba siis on seda wähe küllalt, kui terve palk töölise enese ja ta perekonna ülespidamiseks ära kulutatakse; juba siis tuleb sagedasti puuduste all kannatada. Kui aga üks osa palgast joowastawate jookide eest ära kulutatakse, siis jääb teine osa, millega tarwilikke ülespidamisaineid, riideid, korterit, kirjandust muretseda ja

millega lapsi kaswatada, sedawõrd wähemaks. Iseenesest mõista, et tööline ise ja iseäranis ta perekond selle all hirmsasti peab kannatama. Toit, riided, korter, waimuwalgustus woiwad jooja juures ikkagi veel halwemad olla, kui kaine töölise juures, kes ka juba kõiksuguste puuduste all kannatab. Jooja ja ta perekond jääwad seeläbi tingimata kehalikult nõrgemaks ja waimu poolest walgustamatuks. Kapitalist sealjuures kosub aga seda paremini. Ta ei saa mitte ainult töölise krosse alkoholi kaudu kätte, waid tal on töolist alkoholi abil ka woimalik niisuguses seisukorras hoida, et tööline paranduste nõudmiseks woimetu on ja nende tingimustega peab leppima, mis kapitalist ette paneb. Nõnda püüab siis organiseeritud töölistekogu seadusandlikul teel mõjuda, et töölised wähemalt sellest wiletast seisukorrast wälja saaksid. Selle poolt on ka need, keda mõudukateks joojateks nimetatakse. Selle waate tagajärjel tulid Soome töölised juba enne 1-st rewolutsiooni sellele otsusele, et nad oma seltsimajades alkoholi tarwitamist mitte ei lubanud. Enne Soome kodusõda oli Soome sotsiaaldemokraatlik parteil üle 1000 seltsimaja üle kogu maa. Seal käisid Soome organiseeritud töölised koos, kuski ei olnud nende majades alkoholilisi jookisid saada, see oli pohimõttelikult wälja heidetud. Ma tundsin nende seas seltsimehi, kes mõnikord heameelega Rootsi punshi jõid ja woib olla praegugi joowad. Kuid ka need olid selles teadmises ja püüdmises kindlad, et tarwilik on keeluseadust maksmata panna. Üks joomise põhjustest, mis koige halwemini mõjub, on nimelt eeskuju ja woimalus juua. Joomise woimalust kitsendada woib riik ja ta peab seda seadusandlikul teel seltskonnale kasuks tegema. Sellest seisukohast waatawad ka teised sotsiaaldemokraatlikud parteid alkoholiküsimuse peale. Härra Kuusner nimetas siin eile ka Shweitsi. Shweits ei ole õnnetuseks karskuses mitte liig kaugele jõudnud. See „roheline madu“, millest siin härra Kuusner kõneles, keelati küll 1909. aastal ära, aga see ei ole asja palju parandanud. Mitte nii wäga töölised, waid iseäranis jõukamad klassid armastasid selle ümber istuda ja selle „rohelise mao“ kohta öeldakse Shweitsis praegu: „Jah, absinth on küll keelatud, saada woib teda ainult veel bundeshaus'is“. Kas see õige on, seda ma ei tea mitte. Kahtlustatakse ju meiegi maal walitsust piirituse müügis. Woib

olla, et bundeshausi kahtlustamine sedasama laadi on. Kui Shweitsi karskusliikumise juures peatada, siis peab ütleva, et see kaunis võimatu on. Kui Zürichis karskusekoosolekule 30 inimest kokku tuli, siis peeti seda juba suureks koosolekuks — linnas, kus üle 200.000 elaniku on. Ka Bernis oli asi samasugune. Shweitsi tähtsamatest parteijõududest on Otto Lang, kes Shweitsi karskusliikumise eesotsas seisab. Siis veel kristlike sotsialistide juht professor Ragaz, Zürichi ülikooli teoloogia fakulteedi dekaan professor Mathien ja hulk teisi. Need on karskusemehed ja osalt nende kihutusel on ka Shweitsi tööliste noorsooseltsid karsked. Noorsooliikumine on õige tugev ja awaldab elawat ilmet. Shweitsi tööliste noorsoo-organisatsioonid on pahempoolse orientatsiooniga, nagu see noorsoo juures harilik. Nad on tõsised alkoholi wastased ja oma käikudel, koosolekutel ja pidudel ei salli nad alkoholi mitte. Kui Saksamaa tööliste karskust nimetada, siis ei ole see mitte õige, nagu siin on öeldud, et see Saksa partei programmi nõudmine on. See on ühe parteipäewa või kongressi otsus, mille juures ka mina isiklikult juhtusin olema. See oli Leipzigi 1909. a. Selle otsuse tegemine oli natukene „Saksa laadi“. Kongressi liikmed istusid laudade ääres ja suuremal osal olid õlleklaasid ees, õlleklaaside juures otsustati alkoholile sõda kuulutada. (N a e r.) Noh, see asi ei ole siiski nii väga naeruväärne, kui meie teame, et Saksamaal toepoolsest õlut nagu leiwaks või weeks peetakse, mida iga inimene tingimata tarvitab. Isegi noor mehikene 17—18-aastane ütleb: „Mein Glass Bier lasse ich mir nicht nehmen“. — Oma klaasi õlut ma eneselt võtta ei lase. — Pärast seda parteipäewa oli jõukamatel parteiseltsimeestel mõttewahetus ja tuli alguses isegi ajakirjanduses küsimuse alla, kas konjak, iseäranis Prantsuse konjak, ka alkohol või porujomm on või mitte. Aga hoolimata sellest, et see kongressi otsus iselaadi oludes tehti ja ka iselaadi oli, ei ole selle jõud mitte tähtsusetad. Saksamaa karskusliikumine ei ole iseenesest mitte suur, aga õnneks on seal tööliste seas väga agarad mehed eesotsas: nad on tegudes agarad ja mõned on ka sõnades agarad, aga tegudes enamasti agaramad. Need mehed on tööliste sekretärideks walitud ja niisuguste kohjade peale, kus neil võimalik oli mõju awaldada. Kus enne joomasundus „Trink-

drang“ maksis, seal kaotati see rahwa-koosolekutel Saksamaal ära. Kokkukutsujad üüri ei maksa, waid üüri wõtab omanik sellega sisse, et igal koosolekulolija kohustatud on vähemalt klaas õlut jooma. Mis saaliomanik selle klaasi õlle pealt kasu saab, see on tasu saali eest. Teataw hulk koosolijaid jõi enam kui ühe klaasi ja nõnda sai peremees oma tasu kätte. See joomasundus „Trinkdrang“ kaotati pärast seda Leipzigi otsust ära. Paljudes töölistemajades oli senni ka wiisiks olnud nende käest lõunasöögi eest 10—15 penni enam wõtta, kes mitte õlut ei joonud. Ka see kaotati ära. 1913. a. Leipzigi ehitusnäitusel olles kõnelesin ühe töölisega. See mees seletas, et alkoholiwastane otsus suurt mõju oli awaldanud. Ka arwustiku najal wõis näha, et ametiühisuste majades siin alkoholi vähem kui enne tarwitati. Enne oli igal ehitusplatsil kantiine olnud, kust õlut müüdi. Sestsaadik on ikka rohkem ja rohkem ehitusplatse karskeks jäänud, see on ilma õlle kantiinideta. Mitte ainult see headus ei ole sellega ühenduses, et seal enam õlut ei müüda ja joomisega peale ei käida, waid joodikud lähewad sealt tööplatsilt ära, kus mitte kantiinisid ei ole. Sellest selgus, et hea tööline ei ole mitte joodik, nagu seda sagedasti öeldakse, waid wastuoks: joodikuga ühes läheb just halb tööline ära. Sellest selgub, et olgugi õlleklaasi juures tehtud otsus — ja et konjaki küsimus arutamise alla tuli — see ometi Saksamaal ilma suure mõjuta ei jäänud. Niisama Daanis ja Rootsis. Rootsis on praegu seltsimees siin meie seas, kes tõendab, et need teated, mis seltsimees Ernits'i poolt Bratti süsteemi kohta toodi, temal tundmata on. Tema elab Stokholmis ja tõendab, et Bratti süsteemi seal mitte nõnda halvaks ei peeta, nagu seda meile kujutati. Peale selle ütleb ta, et Rootsis pahempoolne partei, see, mida bolshevistlikeks nimetatakse, absoluutse keeluseaduse poolt on. Enese kohta tähendab seltsimees, et tema küll täiskarsklane ei ole, aga kui asi hääletamise alla tuleb, siis hääletab ka tema keeluseaduse poolt. (H. Kuusner, rhw.: Aga Rootsi riigipäewa enamus.) Seda ma oma seltsimehelt ei küsinud, sest ta ei ole riigipäewa mees. Rootsi enamuspartei kongressil, mis hiljuti ära peeti, olla keeluseaduse nõudmist kolme hääle enamusega toetatud. See näitab, et keeluseaduse nõudjate hulk Rootsi enamuspartei ridades kahanenud on.

Mis ma siin Saksamaa kohta ette tõi, käis sõjaeelse aja kohta, nõndasama ka Daani- ja Rootsimaal, kus enam-wähem harilikud olud walitsesid. Härra Uluots ütleb küll ja tema ülikooli kolleega, seltsimees Ernits ütleb ka sedasama, et meie normaaloludesse jõudnud olla. Aga seltsimees Ernits ütleb seda kaunis keeruliselt, just nagu ei usuks ta ise seda kindlasti. Just see wiis, kuidas ta seda toonitas, laskis oletada, et ta oma toendustes ise mitte kindel ei ole, kas olud tõesti normaalolud on. (W. Ernits, sd.: Ei, ma ei öelnud seda mitte.) Mine wota nüüd kinni! (Üldine naer.)

Kui seltsimees Ernits oleks arwamisel olnud, et meie tõepoolest normaal ajajärgus elame, siis ei oleks ta mitte niisuguste wäidetega tulnud, nagu ta siin ette kandis. Ta oli mingisuguse järelepärimise toime pannud, mida ta ise statistikaks nimetab, kus ta aga rohkem wastuseid ei saanud, kui 100 küsimise peale waewalt 10 ja weel vähem. Need wastused kellegi teise käes oleksid ju teise resultaadi andnud. Seltsimees Ernits arwas aga siiski wõimalikuks nende põhjal järeldada, et meil mitte väga palju ei jooda ja et keeluseadust teostada wõimalik olla. Härra Schulbach tuli ka ühe argumendiga ja ma ütlesin koha pealt „Pöörane argument“. (A. Schulbach, tõer.: Ma ei kuulnud kahjuks!) Hea küll, nüüd kuullete ja ma ütlen selle selgituseks järgmist: härra Schulbach püüdis seletada, et meie tööliste seisukoht sotsiaalselt mitte niisugune wilts ei ole, nagu seltsimees Ast tõendas, et nad sellepärast jooma peaksid. (A. Schulbach, tõer.: Eitan seda ütelist.) Teie kiitsite ju, et meie tööline mitte ei joo ja Teie konest paistis see wälja, et nad oma sotsiaalselt rahuloldawate olude juures juua ei tarwitse. (A. Schulbach, tõer.: Seda ma ei öelnud. Ütlesin, et tarwidust ei ole.) Just sellest järeldan mina loogiliselt seda, mis ma praegu ütlesin ja lisan sellele juurde, et midagi wildakam ei ole, kui see tõendus, nagu oleks Eesti tööline sotsiaalselt rahuloldawates oludes.

Seltsimees Ast'i poolt ettetoodud wäite kinnituseks, et joomine reaktsiooni aegadel paisub, tuletan ma seda meelde, et rewolutsiooni silmapilkudel alkoholiwastane liikumine kaswab. 1905. aastal, kui meil monopoolipoode lõhuti, wisati pudelid wälja, wiin kallati maha. Mulle kõneldi, et isegi endised joodikud pudelite juurde wahiks pandi, et wiin tõesti kõik

maha kallataks. Ka need mehed on truid kohustetäitmisel olnud, niipalju kui see wõimalik oli. Nad on wahti pidanud ja öelnud, et nüüd mitte joomise aeg ei ole. Härra Seljamaa seda ei usu. Ma toon teise tunnistuse, mis wankumata kindel on. Soome suure streigi ajal 1905. a. sügisel keelati rewolutsiooniliste tööliste poolt kõige esiteks alkoholi tarwitamine ja müümine ära. See kestis Soomes 8 päewa, nii kaua kui wõim tööliste käes oli ei joodud mitte. (J. Seljamaa, tõer.: Aga 28. oktoobril Peeterburis.)

Seda ma ei tea, mis seal tehti, wõib olla, et seal teistsugused hingeelulised tingimused walitsesid. Ma olen põhimõttelikult keeluseaduse poolt, nagu ma juba ütlesin. Aga mina olen põhimõttelikult ka sotsialismi poolt ja wõitlen niikaua kui woin selle eest. Praegustes oludes aga oleme meie sunnitud olnud teistsuguste oludega rehkendama: meie oleme tunnistama sunnitud, et Eesti rahwa ja Eesti majandusliku elu edenemine mitte nii kaugel ei ole, et meie sotsialismi woiksime jalule tõsta ja jalul pidada. Umbes sedasama pean ma ka keeluseaduse kohta ütlema. Härra Temant tuletas mulle jälle meelde, ta teeb seda õige sagedasti, et ma wähe kodumaal olen olnud. See on õige. Ma ei tunne koduseid olusid nõnda, kuidas ma soowin, kuid olen lehtedest siiski lugenud ja ka teiste käest kuulnud, et meil hirmus palju salawiinapõletajaid on, mida ju ka keeluseaduse poolt- kui ka wastukonelejad kinnitawad. Tähendab, meil on neid väga palju, kes wiina juua armastawad, ja kes isegi seda hirmsa raha eest ostawad. On eraalgatajaid individualiste, kes sellest midagi ei hooli, kas teistel inimestel maal wõi linnas leiba on wõi mitte, ainult kui aga tema saaks wiina põletada ja suure raha eest ära müüa. Meie peame küsima, kuidas on wõimalik seda salawiinamüüki ja wiinapõletamist tagasi tõrjuda, kas keeluseadusega wõi mingi muu abinõuga. Ma ei ole mitte asjatundja, aga ma räägin nii, kuidas see asi mulle paistab. Meil on praegu keeluseadus maksmas. (H. Kuusner, rhw.: Ei ole, rahaminister seletas.) Härra Kuusner, Teie olete jurist, ja niisugusena ei wõi Teie ise seda uskuda, mis Teie ütlete. Teie ütlete, et rahaminister seletas, aga kui juristil keerleb Teil sealjuures peaaigus ometi see teadmine, et see seadus olemas on. (H. Kuusner, rhw.: On!) On? Noh, siis

öelge ometi, et seadus on küll, aga teda ei täideta mitte. Ja kui teda mitte ei täideta, siis ei wõi see rahaministri süüks langeda, sest — korrapidamine on minu parteiseltsimehe härra minister Hellat'i asi. (W a h e l h ü e: T e m a s e e w a l i t s e j a o n g i!) Tema on kahjuks sise-misteasjade walitseja küll, ja ma tean, et see härra Temant'i südant eriti raskelt koormab. Meil on siis keeluseadus, aga seda ei ole läbi wiia suudetud, teokstege-mise aparaat on nõrk. Seadusele uut nime andes ei muutuks aga see aparaat mitte paremaks. Ma ei tihka siin mitte rahaministrit, ega ka oma seltsimeest mi-nister Hellat'it sellepärast süüdistada, sest on juba tähendatud, ja ma arwan, et ju-ristid, nagu härrad Kuusner ja Temant, väga hästi teawad, et sundusega üksi midagi ära teha ei saa. Nagu sotsialism alles siis võimalik on, kui suurem osa rahwast selle vajadusest aru saab, seda ära on tundnud ja kindlasti seda tahab, nõnda on lugu ka alkoholi keeluseadu-sega. Ka see saab alles siis läbiwiida-waks, kui rahwa suurem hulk seda enese asjaks teeb. (H. K u u s n e r, r h w.: J a A s u t a w K o g u.) Asutaw Kogu siit pa-remalt poolt just üleliia lugupidamist ega toetust ei leia. See seadus on teile mee-lejärele ja teie rõhutate selle kohta Asu-tawa Kogu wõimu. Teine kord aga ütlete teie, et Asutaw Kogu ei käi mitte õiget teed. Mina arwan oma seltsimehe Ast'iga, et tema ettepanek parem näib olewat, kui walitsuse projekt, mida ta komisjoni tahab anda. Meie karskussõbrad, nagu härra Kuusner, ei wõi salata, et mujal karskusliikumises on edasi jõutud, ja kui meie ka nõnda edasi saame, siis wõime käed risti panna ja Jumalat tänada. (K. P ä t s, m a a l.: J u m a l a t?) Noh, härra Päts, see on piltlikult minu juures mõel-dud, kuidas see Teie juures on, ei tea. — Soomemaal ei maksnud kunni 1914. aas-tani mitte keeluseadus. See wõeti 1907. a. eduskonna poolt wastu ja maksma hak-kas ta alles wiimasel ajal. Aga juba 1904. a. oli Soomes alkoholi tarwitamine nõnda langenud, et ühe inimese peale aastas ainult 1,7 liitrit tuli mis 1910. a. koguni üheainsa liitriini langes. Kui ma teile siin mõnda arwu nimetada tohin, siis tarwitati puhast alkoholi aastas Prantsusmaal ühe inimese peale 22,42 liit-rit, Itaalias — 14,13, Belgias — 12,97, Inglismaal — 10,84, Saksamaal — 9,54, Austria-Ungaris — 9,00, Põhja-Ameerika Ühisriikides — 6,40, Rootsimaal — 6,15.

Need on need maad, kus alkoholitar-witamine kunni 1904. a. mitte ei kahane-nud, waid kaswas ja järgmised on need maad, kus ta kahanes: Shweitsis — 11,99, Daanimaal — 10,73, Wenemaal — 2,65, Norramaal — 2,15, Soomes — 1,7. Meie näeme, et teistsugused abinõud Soome-maal — ilma absoluutse keeluseaduseta — ometi aitasid wiinajoomist nõnda ma-dalasse wiia — mitte Göteborgi süsteem — ja Göteborgi süsteem oli seal peawõt-lusabinõu, selle kõrwal ka mitmed teist-sugused seadused ja kitsendused selle süsteemiga kooskõlas. Göteborgi süsteem on sellepärast esiotsa parem, et alkoholi ihaldaja wõib küll ise ühe klaasi juua, aga ei saa teisele kaasa tuua. Ta wõib ühi-suse müügikohta sisse minna ja seal joo-b ta oma tropsi kontrolli all ära, peab aga sinna juurde ka sööma. (H. K u u s n e r, r h w.: K u s t s a a m e s i i s s e e 280 miljonit?) See küsimus seisab teise lehekülje peal. Niikaua kui meie keeluseadusest räägime, jätame selle kü-simuse puudutamata. Ma wõin aga juba kohe öelda, et joomist sissetulekuallikaks teha minul mitte wastuwõetaw ettepanek ei ole. See ei wähendaks salawiinapõle-tamist mitte. Kui wiin Göteborgi süsteemi järele palju odawam oleks kui see, mis kuskil mujal salawiisil saada on, siis on salawiinapõletamise tagasisurumine wõi-malik. On walitsuse wiin aga kallim kui salawiinapõletajatel, siis on ikkagi sala-wiinapõletamine võimalik ja meie ei saa sellest toiduainete äraraiskamisest mitte jagu. Sellepärast on see väga suur riik-liku tähtsusega küsimus. Mina ega minu parteisõbrad ei salga mitte keeluseaduse püüdmist ära, waid meie arwates ei ela meie weel mitte niisugustes oludes, kus me täielikult keeluseaduse peale üle wõiksimine minna, sellepärast et meil see aparaat puudub, millega meie seda läbi wiia wõiksimine, ja et meie seas weel palju neid on, kes oma arwates ilma wiinata elada ei wõi. Me peame neile wõimaluse jätma, et nad ikkagi natukene kuskilt saawad, kunni nemadki oma eksitusest aru saawad. Göteborgi süsteemiga pa-neme niisuguse korra maksma, kus tee-nija politseinik kohustatud on walwel ole-ma, et „saanud“ inimesed alkoholi müügi-kohta sisse ei pääse ja et teised, kes sees on, mitte rohkem ei saa, kui ühe tropsi-kese. Sealjuures wõime kõiki muid soo-witawaid kitsendusi sisse seada, see on täitsa meie asi, kas meie nagu Soomes esi-meseklassi restoraanidesse wiina jätame,

wõi ütlemele, et ka esimeseklassi härrad, kes tahawad topsi saada, politseimundris mehe juurest läbi peawad minema ja oma topsi nõndanimetatud kolmandaklassi rüüpekohas ära peawad wõtma. See jääb siis meie oma otsustada; kui me tahame kaugemale minna, siis kaotame esimeseklassi trahterid ära ja jätame ainult need, mida Soomes kolmandaklassi rüüpekohadeks nimetati. (Wahel hüüe keskelt: Liig palju tuleb politseid.) Kuulge, härra Schulbach, kui Teie tahate keeluseadust läbi wiia, siis on weel palju rohkem politseid waja ja siis on ju terwe karskuse nuuskimine wäga ligidalt sandarmi omale sarnane. Kuidas ma hakkam seda üles andma, et härra Schulbach jõi wiina. Sellepärast arwama, et alkoholi tuleks esiotsa samm-sammult teatawate abinõudega tagasi suruda, kuna täielik keeluseadus edaspidiseks ideaaliks peaks jääma. (K. P ä t s, maal.: A g a m i s s e l l e s e a d u s e g a t e h a ?) Mina ei mõelnud ettepanekuga esineda. Aga kui teie minu käest seda just tahate saada, siis olen ma sellega ühes nõus, et see eel nõu mingisugusesse asjatundjate komisjoni antakse. Ja minu arwates oleks wäga soowitaw et ka härra Kuusner selle komisjoni liikmeks saaks.

6. Välisministri teadaandmine Eesti-Läti wahekorra kohta. Juhataja **A. Rei:** Järjekorras oleks sõna rhs. Mets'al, kuid wahepeal on välisminister siia jõudnud ja sellepärast oleks soowitaw välisministri teadaandmine ära kuulata, mille järele käesolewat päewakorra-punkti wõiks edasi arutada.

Wälisminister A. Birk: Wäga austatud rahwaesitajad! 29. weebuaril Walga linnas lõpetas Eesti-Läti waheline piirikomisjon oma tegewuse, nagu Läti esitajad seda siis wormuleerisid; kuigi Eesti esitajad tõendasid, et nad mitte piirikomisjoni tööd lõpetatuks ei tunnista, waid kokkukogutud materjaali ja nende andmete põhjal mis saadud, loodawad edasi töötada, kui selleks wõimalus awaneb, missuguseks wõimaluseks nad ära märkisid muuseas Läti Asutawa Kogu kokkuastumise. Sel puhul ja ka weel silmas pidades iseäranis neid teateid, mis wiimasel ajal lõunapiirilt tulewad, nimelt et seal meie lõunanaabri juures teataw ärewus on tekkinud, on Wabariigi Walitsus otsustanud esineda Asu-

tawas Kogus nende dokumentide ettekandmisega, mis seletaksid ühelt poolt meie ja Latwia wahekorri piiriküsimuse alal, ja teiselt poolt — nende maa-alade walitsemise alal, mis mõlema riigi wahel weel praegu waidluse all, kõrwale jättes mõnesuguseid teisi andmeid ja wahekorri, millel wõib küll suur ajalooline tähendus olla, mida aga praegusel korral üle aru oleks puudutada, nagu wahekorri, mis olid sel korral tekkimas, kui Bermond'ti wäed Riia peale tungisid.

Oma ettekannet nende peajoontega piirates, pean ma peale algama sellest lepingust, mis 21. juulil 1919. a. Eesti ja Latwia esitajate wahel Riias maha tehti ja hiljem Asutawa Kogu poolt ratifitseeriti. Selle lepingu § 12. on sõna-sõnalt ära tähendatud järgmine määrus: „Et küsimusi arutada, kuidas korraldada ühendust Latwia maakohtade wahel põhjapool 6. paragrahwis tähendatud liini ja muu Latwia wahel, ühtlasi ka läbisõitu maa-alal põhjapool seda liini, asutatakse kõigeliühemal tähtajal segakomisjon mõlema wabariigi walitsuse esitajatest, kumbagilt wiis liiget.“

Liini kohta on § 6. öeldud: „Kui Latwia wabariigi wäed wõitlusriina enamlaste wastu lõunapool Marienburgi järwe oma peale wõtawad, lähewad Eesti wäed nende poolt Wene enamlaste wastu kindlustatawale liinile: Salatsi jõgi — Säde jõgi — raudteesild lõunapool Stakelni jaama — Adsel-Neubot — Hopa mõis — Oppekahn — Wana-Laitsna — Shemertsi — Polsahnowa“, kuna § 7. ära tähendatud, et tähtaja wägede wiimiseks määrab komisjon liitlaste osawõtmisel.

Kuna § 12. ära tähendas, et kõige lähemal ajal niisugune segakomisjon kokku peab astuma, siis astus ka juuli lõpul läinud aastal niisugune segakomisjon kokku, milles Eesti wabariigi esitajaks olid härra Hinnom'i juhatusel weel 4 järgmist liiget: Kerg, Kirp, Nurk ja Luht. Pikema töötamise järele, mis kestis kunni 16. augustini, töötati wälja üks kawa, mis peaks eneses sisaldama neid põhijooni, kuidas wõiks läbikäimine wälja kujuneda põhjapool ennetähendatud liini. Kuid tuleb juurde lisada, et sellel kawal on iseäraldus, nimelt esimesed neli paragrahwi on wastu wõetud täiesti ühel häälrel, kuid § 5. juures läksid arwamised lahku ja protokollis seisab see paragrahw kahes redaktsioonis: üks on Eesti esitajate ja teine Latwia esitajate redaktsioon, sest pooled ei olnud lõpulikule kokkulep-

pele jõudnud. Küsimus läks kumbagi wabariigi walitsuse otsustada ja hiljem tuligi Latwia ajutiselt walitsuselt teade, et nad on kinnitanud selle kokkuleppe kawa, kuid Läti redaktsioonis, see on wõttes wastu, olgugi teatawa muudatusega, selle redaktsiooni, mis Latwia esitajad komisjonis ette panid. Eesti Wabariigi Walitsus silmas pidades, et ühist kokkulepitud redaktsiooni olemas ei olnud, ei wõinud kinnitada ainult Eesti redaktsiooni, sest sellega ei oleks midagi kätte saadud, ja sellepärast tähendatud alal kokkulepet ei saadud.

Soowiawaldustele wastu tulles kumbagi redaktsiooni kuuldawale toomise kohta kannan nad mõlemad ette. Eesti redaktsioon kõlab Eesti keeles järgmiselt: „Raudteeliinid Heinaste — Salatsi jõgi, Walk — Stakelni ja Walk — Marienburgi jääwad kogu sõjategewuse ajaks Eesti Wabariigi Walitsuse täielikule korraldusele ja eksploateerimisele. Missugused osad nimetatud teedest lähewad lõpuks Latwia kätte, tuleb iseäraliku lepingu põhjal kindlaks määrata.“ Läti redaktsioon oleks järgmine: Punkt esimene. „21. juuli s. a. lepingu § 5. täitmiseks antakse raudteeliin Walk-Ramotski — Alt-Schwaneburg Latwia wabariigi teedeministeriumi eksploateerida ja walitseda, aga Stakelni jaama, kui ühise tarwitamise jaama funktsioonid wiiakse üle Walga jaama peale. Selle punkti realiseerimiseks määratakse kumbagi walitsuse poolt raudteede asjade korraldamise segakommissjon.“ Teine punkt on järgmine: „Raudteeliin Smilten—Heinaste kogu tema ulatusel on Latwia walitsuse walitseda ja eksploateerida, aga Eesti sõjawäe ülemusel on õigus ajutiselt kurni Eesti wäed oma territooriumi peale tagasi lähewad, seda liini kasutada sõjawäelisteks wedudeks Heinaste jaamast kurni Salatsi jõeni ja ka selle jaoskonna jaamades oma komandante pidada, et wedusid reguleerida.“ Kolmas punkt räägib järgmist: „Walk-Hopa raudteeliin jääb ajutiselt, kurni Eesti-Latwia riigipiiri kindlaksmääramiseni Eesti Wabariigi Walitsuse korraldada ja eksploateerida. Sellesama raudtee osa Hopa — Alt-Schwaneburg läheb Latwia walitsuse walitseda ja eksploateerida, kuna Eesti sõjawäeülemusele jääb õigus seda raudteed sõjalisteks wedudeks tarwitada kurni Latwia wäed üle wõtawad wäeliini põhjapool Lubani järwe. Ühtlasi jääb õigus Eesti wäeülemusele selle liini jaamades oma koman-

dante pidada.“ Need olid need lahkumised punktid ja tähendasin juba, — Latwia ajutine walitsus kinnitas selle kokkuleppe kawa Latwia esitajate redaktsioonis, kuna Eesti Wabariigi Walitsus leidis, et ühist eelnõu ei ole, ja kokkulepet olemas ei ole, ja kui igaüks kinnitab ainult oma redaktsiooni, siis ometi sellest midagi wälja ei tule.

Kuid et siin selles segakommissjonis positiivsetele tagajärgedele ei jõutud, siis juba tol ajal leiti tarwilik olewat kokkulepet teises küsimuses leida ja nimelt: kuidas maa-alasid, mis Eesti ja Latwia wahel weel kindlasti ära jagatud ei ole, walitseda. Selle küsimuse selgitamiseks sõitis Walga linna meie nüüd juba kadunud wälisminister Jaan Poska ja leidis Läti wälisministriga kokkuleppe tee, kuidas neid maa-alasid tuleks walitseda. See kokkulepe oli selleaegse Eesti wälisministri sekretääri käega maha kirjutatud ja seisis peajoontes järgmises: „Punkt 1. Waidluste alla tulewate küsimuste ja kodanliku walitsusasjade korraldamiseks Walga linnas ja terwes reas waldades — Mõisaküla, Öpiku wallad Wolmari kreisist; Sooru, Paju jne. Walga kreisist — asutatakse Eesti III diwiisi ülema käsul ajutine Eesti-Läti kodanline nõukogu neljast liikmest sama diwiisiülema määramisel, mille juures kaks oleksid Eesti, kaks Läti rahwusest. Punkt 2. Selles nõukogus presideeriwad järgimööda kord Eesti kord Läti esitaja, mille juures selle presideeriwa liikme walimine nõukogu oma otsustada on. Punkt 3. Kõik otsused astuwad jõusse, kui III diwiisi ülem neid kinnitab, mille juures sellel ülemal on õigus neid otsuseid muuta. Kinnitatud wõi muudetud otsused lähewad punkt 4. järele sellekohastele kodanlistele asutustele täitmiseks.“ Punkt 5. ütleb, et nõukogu peab igasuguseid küsimusi otsustama, mis III diwiisi ülem temale läbiwaatamiseks annab ja kulud tuleksid kanda punkt 6. järele mõlemal riigil pooled, wõi koguni Eesti wabariigil üks kanda. Nagu härra Jaan Poska isiklikult seletas, on tema ja kõik koosolijad arwamisel olnud, et sedawiisi kokku lepitati. Kuid kui see leping wiidi Läti esitajatele allakirjutamiseks, siis leidsid need, et nad tahaksid weel järele waadata ja mõelda. Hiljem tuli Eesti walitsusele ettepanek Läti poolt, mis koguni teise kawa sisaldas ja kus ülemaltoodud põhi-jooned ei olnud mitte aluseks wõetud.

Selletõttu ka siin ei läinud kokkulepe mitte korda.

Warsti hakkas juba tööle meie piirkommisjon, kes pidi kindlaks määrama piiri Eesti wabariigi ja Latwia wahel. See komisjon on tänini kolm istungit ära pidanud ja kõik Walga linnas. Esimesel läinud aasta septembrikuu istungil püüdsid meie esitajad esialgselt põhijooni üles seada, kuidas piiri tõmmata, et siis kergem oleks tööd läbi wiia. Läti esitajad ei olnud sellega mitte nõus ja küsimus jäi lahtiseks. Selle järeldusel pidi loomulikult arwamisele tuldama, et iga maa-ala punkti kohta tuleb juba eraldi kokku leppida. Siis tekkis küsimine, misugust joont aluseks wõtta piiri määramisel. Siin esinesid mõlemad pooled ise ettepanekuga. Latwia esitajad panid ette aluseks, millest wälja minna tuleks, endise weneaegse kreisi piiri. Eesti esitajad aga leidsid, et see on juhuslik piir, sest sel ajal, kui Wene walitsus oli, ei olnud iseseiswat Eestit ega iseseiswat Latwiat, ja nüüd minna tagasi Wene ajasse, ei oleks kuidagiwiisi loomulik, waid parem juba wõtta alusjooneks keelepäär. Selle juures ei jõutud aga ühisele kokkuleppele. Siis tehti Eesti poolt järgmine ettepanek: kumbki pool peaks ära tähendama, missuguseid maa-alasid nimelt tema oma külge tahab saada ja nende kohtade juures, kus waidlust ei tuleks, wõiks piiri otseteel ja kergesti ära tõmmata, kuna aga seal, kus waidlus tuleb, teatawate kokkulepete järele tuleks otsustada. Sellega lepiti kokku ja nüüd tekkis küsimus, kust kohalt peale hakata joont. Läti esitajad panid ette — wõtta riigipiir ühest otsast ja seda mööda minema hakata, kuna Eesti esitajad arwasid, et parem oleks esmalt ära määrata keskkohade alluwus, mille ümber elu koondub ja nende juurest edasi minnes oleks kerge teisi maa-alasid ära määrata. See ettepanek oli nii loomulik, et ta Läti esitajate poolt ka wastu wõeti. Loomulikult kukkus nüüd sarnase keskkohana kõigepealt Walga linn esimesele kohale ja ühes sellega ka Walga linna allumise küsimus. Kumbki pool tahtis terwet linna omale, kumbki pool oli arwamisel, et Walga linna küsimuse otsustamisest ripub ära piirijoone tõmbamine lõuna- ja õhtupool Walka. 17. september oli see tähtis päew, kus mõlemad pooled selle nüüdse tüliõuna kallale asusid. Kumbki pool kandis argumendid ette, mispärast tema enese arwab õigustatud olema ter-

wet Walka omale saada. seda linna täielikult oma wabariigile nõuda. Kumbki pool esines deklaratsiooniga. Eesti deklaratsioon oli õige pikk, kokkuwõetult toob ta järgmised põhjused ette.

Esiteks. Walk peab Eestile kuuluma juba sellepärast, et seal rahwuslik enamus eestlastel. Selle põhjenduse juures ei olnud Eesti deklaratsioonil mingisugust kahtlust, sest linnawalitsus oli sõjaajal andmeid kogunud toifluswalitsuse ja mitmesuguste ainete kaartide kaudu, mis kindlalt tõendasid, et rahwuslik enamus wastuwaidlemata eestlastel.

Teiseks. Eesti deklaratsioon tõi ette, et kõik Walga ökonoomiline ja kaubanduslik elu näitab selle peale, et Eesti teda toidab ja ta oma elujõu Eestilt saab, mitte aga Lätilt. Just wiimased aastad on näidanud, et Walk omale jõudu Eestilt ammutab. Kõiki peensusi kõrwale jättes näidati just selle peale, et mitmesugused kaubad ja põllusaadused tulewad neist Eesti maakondadest, mis Walgale lähemal ja rikkad on põllu- ja muude saaduste poolest, nimelt Karula, Helme ja Sangaste kihelkondadest.

Kolmandaks näidati selle peale, et Walk Eesti raudteeliinide keskkohaks on. Sinna lähewad kokku: raudtee Tartu poolt, Tartu-Walk, Marienburi-Walk, Petseri-Walk, Pärnu-Walk ja sinna külge seltsib ka Wiljandi-Walk raudtee. Nõnda on kõik meie lõunapoolne raudteewõrk ühendatud Walgaga kui keskkohaga ja seda punkti ära andes tuleks Eestil uusi punkte looma hakata. Kuidas see ka kujuneks, raskusi saaks ta ikkagi meie rahwale sünnitama.

Neljandaks toodi ette, et looduslikult ja geograafiliselt Walga linn Eesti külge peaks jääma. Nimelt on igal ühel juba kaartilt näha, et Walga linn Läti küljest nagu ära lõigatud on. Latwia poole on tal kõik soo- ja metsamaad, kuna Eestimaa poole elawad ja rahwarikkad maad on, mis linna Eestiga orgaaniliselt ühendawad.

Wiindaks toodi ette üks eitaw põhjendus, et Walk kunagi Läti kultuuriliseks keskkohaks pole olnud, Lätil on olnud teised keskkohad, nagu Wolmari, Marienburi ja Ruhja. Walk on aga Eesti keskkohaks wälja kujunenud.

Lõpuks tähendas Eesti delegatsioon weel selle peale, et Walk on wabastatud meie wahwate sõdurite poolt werise wõitluse järele ja sellega on ta meie wahwate wägede meelde kui Eesti linn.

jäänud. Iga Eesti sõduri meeles seisavad siinsed werised wõitlused ja need hiilgawad wõidukäigud, mis siit edasi Pihkwa poole ja mujale on tehtud.

See oli deklaratsiooni sisu, mis Eesti esitajad ette kandsid, kuid nagu ma siin tähendasin, kandsid ka Läti esitajad oma deklaratsiooni ette, milles nad peasjalikult toonitasid ajaloolisi andmeid, et Walk ikka Läti linn on olnud. Teiseks tõid nad ette weneaegseid andmeid selle kohta, et kui Walgast läbiweetawaid kaupasad waadata, siis on Latwia poolt neid suurem hulk tulnud kui Eesti poolt. Kuna nüüd kumbki pool linna omale tahtis, siis otsiti teid, kuidas selgitada ja järele proowida neid argumente, mis kumbki pool oma asja kasuks ette toonud. Lepiti kokku, et tuleks ankeet wõi rahwalugemine toime panna, et näha kumbale poole rahwusliku, etnograafilise elemendi enamus kaldub. Selle ankeedi kawa töötati ühiselt wälja, muuseas on temasse ka sarnased küsimused üies tähendatud, mis oleksid wõimaluse andnud majandusliku elemendi üle selgusele jõuda. Tähendatud küsimislehes on ülewalm nimelt: kus tänawas, missuguses majas keegi isik elab, mis ta risti-, isa- ja perekonnanimi, kus ta sündinud, mis usku, rahwus. Rahwuse ligemaks äramääramiseks seati weel üles järgmine täiendaw küsimine: mis on koduseks omawaheliseks keeleks? Järgmine küsimine käsitleb elaniku riigi kodakondsust, ehk küll hiljem kokku lepitati, et selles küsimises iga walgalane wist küll kindlat otsust anda ei tea. Kuid igaks juhtumiseks wõeti ta niisugusena üles. Siis weel, kus keegi Walga elanik sündinud, kust passi saab. Peale nende küsimiste taheti ankeediga ära otsustada küsimus, kelle päralt on suurem hulk liikumata warandust linnas, juurde lisades krundisuurust ehk kui kellelgi on kauplus wõi tööstusettewõte, siis ka see ära tähendada. Nii taheti siis ühes etnograafiliste andmete kogumisega kätte saada ka, kumbal majanduslik ülekaal linnas, et sel põhjusel selgemat pilti saada.

Rahwalugemise komisjoni määrati Eesti poolt, niisama ka Läti poolt, kaks esitajat ja rahwalugemine algas peale, mille juures linn oli jagatud õige suurde hulka raioonidesse — neid oli umbes 70, — nii et teated pidid küllalt täpiseks saada. Septembri istung lõppes ära ja arwati, et kahe kuu pärast on rahwalugemine läbi wiidud ja andmed kokku

wõetud ning järgmine istung määrati nowembrikuu lõppu, kus ka ära peeti kolm istungit nowembrikuu 24., 25. ja 26. Siin selgus, et andmed ei olnud lõpulikult mitte kokku wõetud, aga siiski oli pilt küllalt selge, sest peaaegu kogu materjaal oli ümber töötatud ja ainult mõnisada üksikut juhtumist oli selgitamata: oli aga ka juba näha, et kuigi neid lõpulikult selgitamata andmeid wälja töötada, see pilt enam muuta ei suuda. Pilt tuli niisugune wälja, et Eestil on täielik ülekaal Walgas ja mitte ainult sellepolest, et eestlastel rahwuslikult enamus, waid et ka neil on suurem hulk maad, liikumata warandust Walgas ja ka kauplusi. Ja kuigi meie hakkaksime wahet tegema südalinna ja eeslinnade wahel, mis mitmeti üksteisest lahku lähewad, siis ei muudaks ka see mitte suurelt üldist pilti. Olgugi, et kui südalinnale juurde anname eeslinnad, kus mõnes õige hulk Läti kodanikke olemas, siiski jääks niihästi rahwuslikult kui ka majanduslikult ülekaal eestlastele, kuid lubatagu põhjenduseks järgmised arwud ette tuua, mis sellest rahwalugemisest saadud. Kui wõtame Walga südalinna ilma alewiteta — Lukke platsi, Pudrumäe ja Spiira külata, — siis on siin südalinnas 3678 kodanikku, kes ennast lätlaseks tunnistawad, kuna eestlasi jälle 5382 on. Teistest rahwustest on 1339, nii et kui ka need 1339 lugeda Läti rahwusest isikute juurde, siiski oleks eestlastel enamus. Aga kui wõtta kodakondsuse küsimust, siis on endid Latwia kodanikkudeks 2827 üles andnud, Eesti kodanikkudeks aga 4897. Nii siis 2000 tuleks wahet, kuna teised lähewad nende peale, kes ei ole teadnud tähendada, missuguse riigi kodanikud nad on. Kui nüüd wõtta, kust on need südalinna elanikud pärit, siis tuleb ka wälja, et Walga elanikud on suuremalt osalt Eesti linnadest ja waldadest tulnud. Nimelt on Latwia waldadest tulnuteks ennast üles märkinud 3757 isikut, Eesti waldadest ja linnadest 5110. Teised on teistest kohtadest tulnud. Samuti, kui ära märkida, kus on Walga kodanikud sündinud, kas Eestis wõi Latwias, siis tuleb wahe seesama. Latwias on sündinud 3928, Eestis aga — 5334. See ülekaal saab Eesti kasuks iseäranis suureks weel siis, kui meie ära tähendame, et Walka on tulnud hulk sõjapõgenejaid ja arwatawasti just siis, kui Riia ja Kuuramaa Saksa wägede alla wõeti ja nõnda siis tähendatud maakondadest Walka põgenesid.

Kui meie läheme liikumata waranduse juurde üle, siis tuleks tähendada, et ümarguselt summasid wõttes oleks nende liikumata waranduste ruutsüldade arw, mis Läti soost isikute päralt on — 99.600, Eesti kodakondsete päralt aga 225.000, — nii et ka siin ülekaal Eestil õige suur. Seesama kordub ka kaubanduse ja tööstuse alal. Kaubanduslikke asutusi on 83 Läti ja 162 Eesti kodakondsusest kodanikkude päralt, tööstusasutusi on Läti päralt 19, Eesti päralt — 43 jne. Ja kui nagu tähendasin, juurde arwata eeslinnad, kus mõnes eeslinnas, näiteks Pudrumäel, lätlasi enam on kui eestlasi, siis ei muuda see palju üldist kokkuwõtet. Nimelt on neid, kes ennast lätlasteks südalinnas ja eeslinnas kokku on tunnistanud — 5496, kuna Eesti kodakondseid oleks — 7064, umbes 1500 eestlast enam. Liikumata warandus ruutsüldades oleks Läti kodakondsetel 177.000, Eesti kodanikkudel aga 330.000.

Kui see pilt nüüd awalikuks tuli, kirjutas oma aruandes Eesti wabariigi wälisministeeriumile meie piirikomisjoni esimees, seletasid Läti esitajad piirikomisjonis, et nad seda lugemist seesuguseks materjaaliks peawad, millel kaaluwat tähtsust pole, nad tegid erawiisil kompromiss-ettepaneku Walka pooleks jagada, ilma käepärast olewat statistika materjaali arwesse wõtmata. Kui Eesti komisjon selle tagasi lükkas, siis esines Läti esitus ettepanekuga Walga raudteesõlme kohta majanduslikku ning strateegilist ekspertiisi ette wõtta. Eesti delegatsioon ütles, et ta põhimõttelikult sellega nõus on, kuid üldse nägi ta, et Läti esitajatel nõu on Walga saatuse otsustamisega mitte väga rutata. Kuna ekspertiisi nõudmine ainult üheks edasilükkamise põhjuseks wõis olla, siis pandi Latwia esitajatele järgmised küsimised ette: esimene küsimine: kas Latwia delegatsioon on nõus, et need materjaalid, mis on saadud rahwalugemisel, juurde arwatud ka weel need kaks ankeeti, mis Latwia esitajad ette panewad Walga raudteesõlme kohta, oleksid otsustawad kogu Walga linna saatuse kohta? Wastus oli järgmine: meie leiame tarwis olewat peale selle weel, et saaks ankeet toime pandud neis waldades, mis Walgaga otsekoheses ühenduses. Teine küsimine, mis Eesti delegatsiooni poolt ette pandi, oli järgmine: kas Latwia delegatsioon tunnustab, et rahwahääletamine Walga linnas ja tema eeslinnas oleks selleks abinõuks, mis aitaks Walga linna küsimust terwelt

ja lõpulikult otsustada, ja kas Latwia delegatsioon peab plebistsiiti praegusel ajal läbiwiidawaks? Wastus oli lühike ja selge: praegustes oludes leiawad nad referendumit täiesti wastuwõtmatu olewat. Kolmas küsimine oli: mis tunnustaks Latwia delegatsioon praegusel ajal otsustawaks kogu Walga saatuse kohta, kui juba jätta esialgu kõrwale Walka puutuwate waldade ankeet? Wastus oli järgmine: kui meie nõudmist mitte ei rahuldada, et Walgaga ühenduses olewate waldade ankeet toime pandaks, siis pole meil mingisugune abinõu Walga alluwuse otsustamiseks wastuwõetaw.

Nii siis läks Latwia esitus sellest wälja, et Walga küsimuse lahendamine ripub ära täiesti sellest, kas neis waldades, mis Walgaga otsekoheses ühenduses, saab ankeet toime pandud wõi mitte. Meie esitajad ei saanud seda ettepanekut mitte wastu wõtta. Neid waldu, mis otsekoheses ühenduses Walgaga, on 3: Lukke, Paju ja Walga wallad, millejuures tuleb tähendada, et Lukke walla piirid Walgast 27—30 wersta kaugele Lätimaa sisse ulatawad, kuna teiste kahe walla piirid 1—2 wersta linnast Eesti poole ulatawad. Need 2—3 walda oleksid pidanud otsustama Walga linna küsimuse, mille kohta Walga enese elanikkude seas toime pandud ankeeti Läti esitajad mitte otsustawaks ei pidanud, kusjuures pealegi Lukke wald oma ligi 30-werstalise Lätimaa sisse minewa piiriga oleks pidanud ülekaalu sinnapoole andma.

Kõige selle põhjal leidis Eesti delegatsioon, et kui Latwia esitajad on awaldanud Latwia walitsuse seisukohta Walga küsimuses, siis on piirikomisjoni töö asjatu ja otstarbetu, kui aga asi mitte nii ei ole, siis ei saaks teisiti, kui tuleks walitsustel enestel see küsimus ära otsustada.

Peale selle tehti meie poolt ettepanek seda küsimust mitte waldade kaudu otsustada, waid teatawa raadiuse järele, nimelt raadiusega tõmmatud piirides pannakse rahwahääletamine toime. Selle raadiuse äramääramiseks waliti alamkomisjon, kes wõttis 27½-werstalise raadiuse wastu. Kui aga see küsimus tuli täiskomisjonis arutamisele, siis ei leitud see raadius wastuwõetaw olewat. Kumbki pool esines uute ettepanekutega. Latwia esitajad panid ette 23—23½ wersta, Eesti esitajad — 20 wersta; pärast anti Eesti poolt järele, et raadius wõiks olla 21 wersta pikk, kuid selle ühe

wersta pärast ei lepitud mitte kokku ja küsimus jäi lahtiseks. Selgituseks wõiks üht ära märkida, et nende raadiuste ulatus oleks tabanud teatawaid elamiskohti Latwia poolt kui ka Eesti poolt. Ja siin muuseas oleks 23-werstalise raadiusega ka Stakelni alew hääletamise sisse tõmmatud.

Küsimus jäi nowembrikuul lahtiseks ja detsembrikuus Riias olles ja Läti walitsuse ja teiste riikide esitajatega järgmise Balti riikide konwerentsi üle läbi rääkides puudutasime ka piiriküsimust. Kuid ka siin jäi asi selgusetu ja kuna teada oli, et Helsingis warsti pidi Balti riikide konwerents kokku tulema, siis oli loomulik, et Läti esitajad Helsingi sõites Tallinna sisse astuwad ja Walga küsimuse üle läbi räägiwad, et mingisugusele tagajärjele tulla. Alguses oli määratud konwerents jaanuari esimeste päewade peale, siis sai ta edasi lükatud, ja nii näeme 13. jaanuaril Läti esitajaid Tallinnas, siinsamas kõrwal, peaministri kabinetis, kahel istumisel Walga asjus. Koosolekutest wõtsid Eesti poolt osa juhatajana peaminister Tõnisson, wälisminister Birk, sõjamineister Hanko ja siseminister Hellat ning teedeminister Säck. Latwia poolt olid: wälisminister Meierowics, senati ober-prokuröör Samuds, sõjainistri abi polkownik Laimin, Latwia esitaja Eestis härra Gailit ja weel härra Simson.

Koosolek kannab järgmist laadi: Latwia esitajad esinesid jälle ettepanekuga Walka kaheks jagada ja tõid sellesama liini ette, mis Walgas enne juba ette toodud oli ja mis läheks üle Kronbergi ja Samuelse majade üles suure raudtee poole ja kui näoga raudtee poole seista, siis pahemat kätt jääks suure raudtee jaam Eesti omaks, kuna paremalt poolt mitte ainult Walga teine jaam, waid ka Walga linna süda ühes elektri jaamaga jääksid Latwiale. Eesti walitsuse esitajad seletasid, et see ettepanek ei ole wastuwõetaw. Latwia esitajad seletasid, et nad teewad siis teise ettepaneku, ilma et esimene ettepanek neid siis weel seoks. See ettepanek oli — anda Walga küsimus otsustada wahekohtu kätte. Lepiti kokku selle peale ja otsustati, et kumbagilt poolt oleks kohtus ühepalju liikmeid, kuna esimeheks oleks pidanud olema üks Suur-Britannia kodanik, kes walitud mõlemate poolte kokkuleppel. Tehti otsuseks, et wahekohtu otsus olgu lõpulik ja sunduslik kumbagile poolele. Eesti esitajad panid omalt poolt ette, mis ka wastu wõeti, et tulewad

sellele wahekohtule tingimata juhtnõõrid anda. Eesti walitsus pani ette, et Walga saatus tuleks otsustada, wälja minnes: 1) etnograafilistest, 2) historilistest põhimõtetest ja 3) mõlemate poolte riiklikkude huwide seisukohalt, mis juures sai iseäranis alla kriipsutatud strateegilisi, ökonomilisi ja läbikäigu huwisid ja 4) kohaliku rahwahuwide seisukohalt. Et aga nii wälja ei tuleks, et kohalik rahwas ei saaks kaasa rääkida ja ta wastu oma tahtmist kui eluta asi üle antaks, siis leiti tarwilikuks plebistsiit läbi wiia. Lätlased ütlesid, et Teie olete okupatsiooni wõim ja sellepärast ei saa plebistsiiti tarwitamisele wõtta. Siis sai juurde lisatud, et plebistsiiti tuleks teha normaalaja tingimustes, mis kumbagile poolele eesõigustatud seisukohta ei wõimalda. Siin juures tähendati ära, et ligemad peensused wahekohtu tööde kohta, nagu tööde programm jne., saab wälja töötatud hiljem.

Protokoll ei saanud mitte alla kirjutatud, sellepärast et aeg oli hiline — koosolek lõppes umbes kell 11 õhtul — ja teisel hommikul oli waja ära sõita Helsingi. Siis otsustati, et protokoll kirjutatakse laewal alla ja meie poolt pandi protokoll kawa laewal ette. Läti esitajad lubasid selle Helsingis läbi waadata, kuid esinesid Helsingis oma kawaga, mis meie omast mitmeti lahku läks. Siis wolitati kumbagi riigi wälisministrid ühist kawa wälja töötama. Wäljatöötamise juures tuli waidlus, kas plebistsiit peaks olema obligatooriline, sunduslik, wõi ainult wõimalik, fakultatiwne. Meie poolt sai kindlasti toonitatud, et plebistsiit tuleb wastu wõtta, kui meie tahame elanikkude huwide seisukohalt asja otsustada ja selgitada, ja elanikkude huwide põhimõtte wastu Latwia esitaja ei waielnud. Meie kirjutasime redaktsiooni, et plebistsiit tuleb teha, kuid ta wõib ka, nagu ma ette panin, ära jääda, kui mõlemad pooled sellest ära ütlewad. See oli minu redaktsioon, millest Latwia esitaja arwas, et seda wõib üles wõtta. Kuid enne allakirjutamist ütles Latwia minister, et ma räägin weel läbi oma juristidega. Pärast seletati aga, et nad olewat tahtnud, et plebistsiit oleks ainult fakultatiwne ja juba ühe poole wastuseismisel ära jääks. Nõnda ei saanud mitte kokku leppida ja kokkulepe jäi alla kirjutamata.

Kuidas opereeriti Walga küsimusega Helsingi konwerentsil? Siin pean tähendama, et ta seal juba algusest saadik Latwia esitajate poolt rahwuste komis-

jonis ette toodi, kus piiriküsimusi arutati. Ajakirjanduses oli sel ajal juba teada, et Walga küsimuse otsustamine antakse wahekohtu kätte ja meie poolt waieldi selle küsimuse ettetoomisest wastu, sest on otsustatud anda küsimus wahekohtu kätte, siis ei tea ju, kuidas wõib rahwuste komisjon siin weel kaasa aidata. Konwerentsi wiimastel päewadel selgus, et Tallinna koosolekute protokollis mitte alla ei kirjutata ja Latwia esitajad esinesid wiimasel konwerentsi koosolekul ettepanekuga, et Helsingi konwerents wõtaks seisukoha Walga küsimuses ja üldse Eesti ja Läti wahelises piiriküsimuses. Küsimust seletati kumbagilt poolt ja Poola esitajad tegid wiimati ettepaneku, et kuna küsimus ei ole weel nii küps, et teda konwerentsil ette kanda, siis tuleks ta ka päewakorrast maha wõtta, mis ka tehti.

Tallinna tagasi tulles peeti koosolekuid 25. ja 26. jaanuaril, kus jälle ühisteed püüti leida. Muuseas arutati just kaht küsimust: 1) piiriküsimust ja 2) waidluste all olewate maa-alade walitsemist. 25. jaanuari protokoll on küll kokku lepitud ja ette kantud, kuid ei ole sennini kahjuks weel mitte alla kirjutatud. Eesti poolt nõuti ka siis plebistsiiti kui otsustawat abinõu, kuid Latwia esitajad arwasid, et see ainult fakultatiivne olla wõib. Muuseas toonitati iseäranis seda, et kui Walgaga hõõrumine edasi kestab, siis tekitab see hõõrumisi ka mõlema riigi wahel, mis mitte soowitaw ei ole. Et aga konkreetseid ettepanekuid ei olnud, siis räägiti, et wõiks igatahes nii kokku leppida, et seda piiri wõiks umbes nii ära otsustada: Walk II anda Sæde jaamaga Lätile, kellele wäga tähtis oleks jaama kaudu ühendust luua. Latwia esitajad seletasid, et nad on tulnud nõupidamisele, et kokku leppida, sest muidu oleksime meie lahku läinud ja sellega oleks meie esimene diplomaatilise ja rahulise töö ajajärk lõppenud. Selle juurde tähendati ka Eesti poolt, et igatahes soowitaw on kokkulepet leida. Meie poolt räägiti, et kui hääletamine peaks tulema ja ta peab tulema, et siis üldise plebistsiidi kõrwal wõib olla hääletamine ka mõnes üksikus linnajaos ja kui ütleme näiteks, Pudrumägi tahab Latwia poole minna, siis Eestil ei wõiks midagi selle wastu olla. Kuid selle juures peaks maksew olema põhimõte, et üks linnaosa ei saa ära otsustada terve linna saatust ja ühe osa huwid üleriikkikkude ja ülelinnaliste huwidega tulewad kooskõlastada. Selle juures toonitati meie poolt, et

linna ei saa pooleks lõigata, nagu Latwia ettepanek oli, sest linn on teataw üksus, kus orgaaniliselt ühendatud tema jaod. Linnal on ühised walgustusabinõud, weewärk j. m. ja kui teda lõhkuda, siis wõiwad mitmed osad wälja surra. Peale selle pandi ette, et piiri wõiks umbes nii tõmmata, et Pudrumägi ja Lukke plats jääks Latwia poole ja piiriks wõiks olla umbes Konna jõgi, kuid kesklinna ei saa mitte liini tõmmata ja linna keskpaik peaks Eestile jääma, sest et Eestil rahwaenamus on. Arwati aga siiski, et lõpulik otsustamine peaks jääma piirikomisjoni kätte, kes detailid wälja töötab.

25. jaanuaril aga wõeti wastu üks tähtis projekt, mis meie kadunud wälisminister Latwia wälisministriga mitte ei saanud alla kirjutada. See oli nimelt waidluse all olewate maa-alade walitsemise korraldus, mis nüüd meie ja Latwia walitsuse poolt on kinnitatud, ratifitseeritud. Tema sisaldab umbes sedasama, mis ma juba enne ette kandsin. Kuid ainult selle wariatsiooniga, et... (W a h e l h ü ü e: K a s e e o n k a a l l a k i r j u t a t u d ?) Mõni minut enne rongi äraminekut sai see alla kirjutatud. Selles kokkuleppes on ette nähtud, et kodanlise walitsemise küsimuste otsustamine waidluse all olewates maaosades, Walgas, Heinaste ja Öpiku waldades, Wolmari kreisis, Paju, Omeli, Lukke, Wana-Laitsna, Pedeli ja Ärgmäe walla osas Walga kreisis läheb nõndanimetatud ajutise Eesti-Läti kodanlise nõukogu kätte, kes Eesti ülemjuhatusel käsul korraldatakse ja kus 4 liiget: 2 Eesti ja 2 Läti rahwusest. Kõik otsused, mis nõukogu wastu wõtab hääleteenamusega, astuwad kohe jõusse. Kui hääled pooleks lähewad, siis jääwad need küsimused Walga linna kohta Eesti ülemjuhatusel wõie Eesti walitsuse otsustada. Kui nad aga käiwad waldade kohta, siis peawad neid küsimusi otsustama Eesti ja Läti walitsused mõlemad. Sijn andis Eesti walitsus palju järele, lootes, et waldades ehk iseäralikke hõõrumisi ette ei tule. Nagu ma tähendasin, on see juba ära kinnitatud. Latwia poolt on esitajateks määratud 2 Walga elanikku. Eesti poolt on esitajateks õigusteadlane Naris ja üks Walga elanik Wassil. Selle otsuse täitmisest on ka wägede ülemjuhatajale teatatud, nii et see nõukogu wõib töösse asuda. (K. P ä t s, maal.: M i s e a d u s e j ä r e l e t a t e g e w o n ?) Ta oleks ülemaks asutuseks, kuhu poole wõiks pöörata niihästi sõjaliste, kui kodanliste wõimude poolt ja

kus küsimused waadatakse läbi juba otsustawalt. (K. Päts, maal: Materjaalne õigus missugune on?) Materjaalne õigus on kumbagil poolel mitmeti weel Wene alustel ja kui kokku leppida tahetakse, siis arwatawasti saaks selles nõukogus palju ära teha.

Waheajal oli piirikommisjon kolmandat järku koos olnud ja nimelt selle aasta weebruarikuu lõpul. Nii ühelt kui teiselt poolt jõuti selgusele, et kokku leppida ei saada, nagu see kokkuwõte juba ligemalt lehtedes „Eta“ kirjeldusel ilmunud. Ma tahaksin ainult mõnda iseäralikku punkti siin weel nimetada ja nimelt, et Latwia poolt tuldi juba ette niisuguste nõudmistega, mis uued ja mille otsustamine õiguse pärast piirikommisjoni ülesandeks ei wõinud olla. Esmalt oli jälle ette pandud Latwia esitajate poolt, et Walka kahte osasse jagada, ning Läti ja Eesti linnasade wahale erapooletu wõõ tõmmata. Seal tuli aga kolmas punkt juurde ja nimelt: leping teha raudteejaamade asutuste ja ettewõtete kasutamiseks, mis praegu kogu linna päralt, senni kui kumbki pool omale ise asutused ülesse ehitab. Eesti esitajad tähendasid, et nad linna poolitamise ettepanekuga ühineda mitte ei wõi, iseäranis kui sinna weel niisugune lisa juurde tuli, ja pandi wiimasel korral ette kõiki piiriküsimusi korruga ära otsustada, aga mitte enam ainult Walga juures peatada. Läti poolt tuldi siis ettepanekuga, et kogu waidluse all olew maa-ala hääletamise alla tuleks, kumba alla ta peaks jääma. Eesti esitajad ei olnud sellega nõus, tähendades et ei ole mitte loomulik, kui Heinaste wald Wõru maakonna walla kohta otsustaks, sest igal maaüksusel on oma erilaad ja nii peaksid kõik administratiiwsed üksused eraldi hääletamise alla tulema. Kuna see ettepanek läbi ei läinud, tegi Eesti saatkond ettepaneku Walgas ja tema ümbruskonnas teatawa raadiuse piirides hääletamine toime panna, mis peaks erapooletu kontrolli alla käima. Hääletamise tagajärjed oleksid lõpulikud ja otsustandwad. Hääletamisest wõiwad osa wõtta Walga linna ja eellinna alalised elanikud, selle juures loetakse alalisteks elanikkudeks need, kes linnas enne 1. augusti 1914. a. elasid. See ettepanek lükati aga Läti esitajate poolt tagasi. põhjendades muuseas, et 6-nädaline tähtaeg, mis hääletamise ettevalmistamiseks tarwilik, on liig pikk, kuna Walga küsimus wiibimata lahendamist nõuab. Iseloomulik on aga see, et Läti poolt tehti ettepanek,

millest selgub, et Walga küsimuse otsustamine sugugi nii kiire asi ei ole, waid teda 2 aastaks wõib edasi lükata ja millega taganeti 25. jaanuari kokkuleppest, mis kumbagi walitsuse poolt wastu wõetud. Latwia esitajad nõudsid nimelt, et wallad ja alewid, mis Wolmari ja Walga kreisi kuuluwad ja Eesti alla wõetud, samuti Wastse-Roosa wald Wõru kreisis antakse piiri lõpuliku kindlaksmääramiseni Latwia alla, wälja arwatud Mõisaküla ja Sooru wald ja et Eesti wäed lähewad piirile, mis endises Liwi kubermangus Wene administratsiooni all olles Eesti ja Läti wahel kreisipiiriks oli, nagu Walga linnas asutataw kodanline nõukogu, mis kutsub garnisoni teenistusse ühe wõi teise riigi sõjawäe osast wõi mõlemist korruga. Läti rahwusest kodanikud maksaksid maksud Läti walitsusele, ning Eesti soost Eesti walitsusele. Teistest rahwustest elanikud maksawad oma maksud sellele, kellele nad tahawad. (Üldine n a e r.) Kumbagi riigi keskasutuste wahel tekkinud tüliküsimused otsustab kodanline nõukogu. Kui hääled aga pooleks lähewad, kutsutakse liitriikide kodanikkudest wahamees. Eesti delegatsiooni esimees teatas, et juba puht wormilistel põhjustel oléks wõimatu seda küsimust lahendada ja neid ettepanekuid wastu wõtta, sest et meil waidluse all olewate maa-alade walitsemise korra kohta juba kokku lepidud, kuna siin Läti walitsuse poolt uus ettepanek tehtud ja et siin niisuguseid punkte on, mis mitte ainult tulewiku küsimusi ei otsusta, waid ka weel minewikus otsustatud küsimused nõukogu ette toob. Punkt 10 räägib nii, et ka kõik okupatsiooni ajal — mõeldud Eesti walitsemise aeg — tehtud lepingud, mis käiwad asjaliste õiguste wõõrandamise kohta liikumata waranduse peale, tuleksid kodanlikes nõukogus uuesti kinnitamisele. Rahwahääletamine tuleks alles kahe aasta järele ette wõtta ja kõik hääletaksid siis, kes sel korral linnas elawad. See kawa oli igatahes niisugune, et meie komisjoni juhataja ja liikmed leidsid, et piirikommisjon teda wastu wõttes otsustaks asju, mis tema otsustada ei ole antud ja wiimati konstaenteris Läti esitaja, kes wiimase koosoleku juhatajaks oli, et kõik kumbagilt poolt ettetoodud ettepanekud on tagasi lükatud ja selletõttu loeb Läti delegatsioon piirikommisjoni tööd lõpetatuks ja paneb ette komisjoni kirjamaterjaali jagada, mis 2 eksemplaaris tehtud. Sellel istumiste järgul tehti need ankeedi-küsimu-

sed, mis nowembrikuul selgitamata jäid, selgeks ja mööda minnes tuleb tähendada, et nende lõpulik seletamine üldist pilti ei muutnud mitte meie kahjuks, vaid osalt veel parandas meie kasuks.

Peale selle on piirikomisjonis olnud seletusi, kus öeldud, et kokkuleppimise puudumine mõlemite riikide de jure tunnustamist takistab. Muuseas on Latwia esitaja toonitanud, et nende delegatsioon on leplikum, kuid walitsus ja rahwas olla mõnesugusel radikaalsel arwamisel. Eesti komisjoni esimees on lõpuks seletanud, et meil küsimust nii ei loeta lõpetatuks, waid et piiriküsimus otsustatakse Latwia rahwa tõsise soowi awaldajaga, nimelt Latwia Asutawa Koguga koos töötades.

Selle peale, kui piirikomisjoni tööd lõppesid, hakkasid Latwia poolt tulema telegrammid, mis teatawat rahutut tooni näitawad. Toon ei ole mitte nii diplomaatiline, nagu ta senni on olnud, selle juures aga teatawate lisandustega, mis meeleolu iseloomustawad. Näiteks lubatagu mulle järgmine telegramm ette kanda, mis Latwia wälisministri poolt 3. märtsil s. a. saadetud: „Liikuwa koosseisu äärmist puudust arwesse wõttes, palume esiteks üle anda kõige lähemal ajal kaks wedurit 44, 3205 ja 157 wagunit, mis Latwiast wälja wiidud. Teiseks, raudteejuhatuste konwerentsidel 15/I ja 17/II üleswõetud küsimused ära otsustada. Kolmandaks kümme wedurit laenuks anda. Veel palume tagasi anda materjaalid liikumise uuendamiseks Alt-Schwaneburg—Riia liinil. Wäljawiidud wedurite ja wagunite nimekirjad on 19/II nr. 3727 all Teie saatkonnale edasi antud. Kui wäljawiidud materjaalid wiibimata tagasi ei saa antud, oleme sunnitud Riia-Walga liini Lääne-Euroopa laiuse järgi ümber ehitama. Palume wastata kunni 8. märtsini. Meierowics.“ Nii et ühelt poolt sisaldab nõudeid, mis rahuldamist nõuawad, teiselt poolt aga palutakse laenuks anda kümme wedurit ja wastuseks on tähtpäew ära määratud.

Siis tuli teine telegramm: „Läti walitsus on ette wõtnud Stakelnis sõjawälja karantiini asutada. Ruumide puuduse tõttu organisatsioonide tarwis ja liikumise määramise tarwiduse tõttu Stakelni ja Walga wahel, palume wiibimata Eesti sõjawäed Stakelnist tagasi tõmmata piiriwalwe joone taha.“

Seletuseks esimese telegrammi juurde tuleb veel tähendada, et meie teedeministeerium liikumise korraldamiseks pi-

das Riias konwerentsi weebruarikuus, millejuures katsuti teatawat konwentsiooni luua liikumise korraldamiseks, kuid õnnetuseks tuleb tähendada, et kokkuleppele ei joutud. Mis puutub sõjawäe tagasitombamise, siis otsustas walitsus, et meil ei ole tarwidust Stakelni jaamas sõjawägesid pidada, kuna peale selle veel Läti walitsusele jaamaruume tarwis ja et wäed tulewad sealt Säde jõe le tagasi tõmmata. Wõin ette kanda, et sellest Läti walitsusele on teatatud ja meie wägede ülemjuhataja poolt on korraldus tehtud, et Eesti wäed tagasi tõmmataks. Isegi termin on wägede ülemjuhataja poolt kindlaks määratud ja Latwia ülemjuhatajale teatatud, see on 18. märtsil s. a. tõmmatakse meie sõjawäed tagasi. Selle järele ei ole meil ühelgi kohal sojawäge sealpool seda piiri, mis Asutaw Kogu omal ajal wõimalikuks on arwanud ette tõmmata. Isegi mitmed wallad, mis meie ajutise walitsuse korra järele meie riigi piiridesse wõetud, on meie alla wõtmata jäänud.

Nii on siis nüüd wiimaste päewadeni rahulikkudes oludes töötatud. Kuid tuleb tähendada, et paar wiimast päewa on asja sisse erutust toonud, mille lahendamiseks juba sõbralikul wiisil liitriigid kaasa tahawad aidata. Kui peensustesse mitte minna, siis wõib üldiselt tähendada, et mõnesse punkti, mis meie piiri ligidal, näiteks Wolmari ja Wõnnu linnad, on Läti wägesid toodud. Saadud teadete järele põhjendab Latwia walitsus seda sammu sellega, et meie poolt Ruhja poole partisaanide salgad olla wiidud. Kuid pean tähendama, et need põhjendused küllalt trehwawad ei ole, sest partisaanid ei ole mingisuguste strateegiliste ega teistel põhjustel Ruhja poole wiidud, waid ainult piiri walweks, sest nagu teada woolab õige palju toiduaineid üle piiri lõuna poole. Eile aga pööras Briti saatkonna esitaja meie poole kirjaliku ettepanekuga, mille sisu järgmine on:

Ühenduses p.p. 6 ja 7 Riias 21. juulil 1919. a. tehtud kokkuleppest Eesti ja Läti wahel on mul au wastust paluda järgmiste küsimiste peale: 1) Kas on Eesti walitsus nõus, et segakomisjon, mis lepingu 7. punktis ette nähtud, saaks asutatud, ning et ta Inglise esimehe juhatusel all oleks, kes otsustaks igat punkti, mille üle teised liikmed mitte kokkuleppele ei jõuaks?

2) Kas wõtaks wastu Eesti walitsus esimehe, kes nimetatud Briti walitsuse poolt?

3) Kas on Eesti walitsus nõus, et komisjonidesse puutuwad tingimised oleksid: arwata, kas tähtaja, mis Eesti-Läti walitsuste wahel tehtud lepingu 7. punktis ette nähtud, wõiks praegu kindlaks määrata, ning jaatawal korral seda teha ning lahendada igat küsimust, mis neist otsustest otsekohe wõib järgneda.

On tähendatud, et sel kombel kawatsetud ärarippuw tähtaeg seoks komisjoni tegewust juulikuu lepingu suhtes, ning et komisjon oleks otsustandew Eesti wägede tagasitõmbamise asjus kuid ei kinnitaks mitte alalisi rahwuslikke piire.

Ülewalmimetatud 6. ja 7. punkti tekst on järgmine. Punkt 6. Kui Latwia wabariigi wäed wõitlusrinna enamlaste wastu lõunapool Marienburgi järwe oma peale wõtawad, lähewad Eesti wäed nende poolt Wene enamlaste wastu kindlustawale liinile: Salatsi jõgi — Säde jõgi — raudteesild lõunapool Stakelni jaama — Adsel-Neubot — Hopa mõis — Oppekaln — Wana-Laitsna — Shemeritsi — Polsahnowa. Punkt 7. § 6 tähendatud liinilt lähewad Eesti ülemjuhatus wäed ära Eesti maa-alale tähtajaks, mis kindlaks määratakse komisjoni poolt, mis koguneb Eesti ja Latwia ülemjuhatusete esitajatest ja liitlaste sõjamisjoni esitajatest.

Nii pannakse ette komisjon asutada, mis 21. juuli 1919. a. lepingus ette nähtud ja selle komisjoni otsuse ja tööde kohta olgu tähendatud, et see komisjon wõiks otsust anda ainult Eesti sõjawäe tagasitõmbamise kohta, kuid tagasitõmbamine ei sünnitaks mitte weel Eesti maa-ala ja tema rahwuslikke piire. Seda ettepanekut arutades leidis Wabariigi Walitsus täna, et meil mitte mingisugust põhjust ei ole tagasi lükata wõi tähele panemata jätta ettepanekut, mis Briti saatkond meile on teinud, waid et 21. juuli lepingus on segakomisjon ette nähtud ja kui niisuguse komisjoni asutamise ettepanekuga tullakse, siis tuleb ta wastu wõtta, ja sellepärast on walitsus otsustanud Suur-Britannia diplomaatilise esitaja kirjas 10. märtsist 1920. a. awaldatud küsimiste peale wastates seletada: Eesti Wabariigi Walitsus on nõus 21. juuli 1919. a. kokkuleppe punkt 7. tähendatud komisjoni neil alustel asutama.

Kuid Eesti walitsus leidis, et see ei ole weel küsimuse lõpulik lahendamine, sest kui meie wõtame selle seisukoha, et meil wägesid ei ole väljaspool Eesti piire, siis oleks tarwis teada, kuhu peaks neid wägesid weel tagasi tõmbama. Tuleks seda

rahwuslikku piiri otsida, kuhu wäed tagasi tuua. Tuleks selle küsimuse juures üles wõtta see walus küsimus, mida piirikomisjon kolmel istungil on arutanud ja kus ometi mingisugusele otsusele ei ole jõutud; tuleks katsuda praegu ilma ajawiidmata, ehk meie poolt küll sellel ajal wiiwitust pole olnud, ette panna ka piiriküsimus ära otsustada. Kas see ettepanek ka teiselt poolt saab wastu wõetud, mis Briti walitsus meile on teinud, see jääb lahtiseks. Eesti Wabariigi Walitsus leidis aga tarwiliku olewat sellele wastusele tema wastuwõtmise suhtes weel juurde lisada järgmist: Eesti walitsus awaldab sellejuures nõusolekut nimetatud komisjonis mitte ainult sojawäe tagasitõmbamist otsustada, waid et ta ka Eesti ja Latwia wahelisi piirisid määraks aluseks wõttes põhimõtteid, mis Eesti ja Latwia wahelise 13. jaanuaril 1920. a. kokkuleppe projektis Eesti walitsuse poolt sai üles wõetud, kusjuures komisjonil õigus jääb administratiiw üksustest, nagu waldadest, piiri läbi tõmmata. Nii siis leiab meie walitsus tarwilikuks ka piiriküsimust otsustada ja teiseks awaldab ka soowi, et need saaksid otsustatud nende põhimõtete järele, mis 13. jaanuaril s. a. Eesti walitsuse poolt said ette pandud. Meie toetame seda Eesti redaktsiooni, mille juures meie sugugi ei keeldu ka tõmbamast piiriõont üksikutest administratiiw üksustest läbi nagu seda wallad on. Waldades olla keelepiiril õige selgesti nähtawad jooned, ja kui mitte ei saa päris sirgesti üksikuid piiriõonti tõmmata, siis on wõimalik ometi kaunis õiget joont tõmmata, nii et ainult üksikud teise rahwuse talud siia wõi sinna poole tuleksid. Teistsugusel korral oleks see ehk walus, kui terwed wallad ühele wõi teisele poole piiri jääksid.

Nii on seisukord tänasepäewani kujunenud. Eesti Wabariigi Walitsus leidis tarwiliku olewat anda Asutawale Kogule seletust ja ülewaadet Eesti ja Läti wahelkordadest kahe küsimuse alal, nimelt piiriküsimuse ja waidluse all olewate maa-alade küsimuse alal. Eesti Wabariigi Walitsus ei ole maadewõtmise sihti ei lõuna ega kuskile poole taga ajanud, waid on püüdnud tosisele kokkuleppele jõuda selle kohta, mis tuleks Eesti maa-alaks tunnistada. Ta on pakkunud selleks teid ja püüdnud põhijooni tõmmata mitte ainult 13. jaanuaril, waid ka weel läinud aasta septembrikuul esimestel piirikomisjoni istungitel Walgas ja kui senni ei ole korda

läinud neid põhijoonigi kindlaks määrata, siis ei lasu wastutus selles asjas mitte Eesti wabariigi ega tema organide peal. Kui nüüd lõuna poolt tahetakse selles asjas tülküsimust teha, siis ei ole Eesti Wabariigi Walitsus ennast mitte sarnasesse seisukorda lasknud seada, kus ta oma rahu kaotaks ja mitte ei püüaks piiri kui ka teisi küsimusi otsustada rahulikul teel. Meie poolt ei ole ühtegi ähwardust kuulda antud, ei nende läbirääkimiste ajal, ei isegi meie ajakirjanduses, mille waated ei ole sugugi inspireeritud, ei walitsuse ega kellegi teise poolt. Meie pole iialgi öelnud, nagu mõnel pool mõnikord ja ka meie lõunanaabri pool wiisiks, et „on weel lootust seda küsimust diplomaatilisel teel ära otsustada.“ Tähendab kui seda lootust ei ole, siis tulewad teised teed ja abinõud tarwitusele wõtta. Teisest küljest ei ole Eesti Wabariigi Walitsus leidnud mitte tarwiliku ega wõimaliku olewat siin niisuguseid järelandmisi teha, mis ei meie rahwale ega tema tulewikule ega meie wahwale sõjawäele kohased ei ole. Walga küsimus, kuidas teda ka ei ole katsetud meie poolt otsustada, on kahjuks niisuguseks punktiks wälja arenenud, kus kumbki pool ei ole saanud keskteed leida. Eesti Wabariigi Walitsus ei ole mitte wõimalikuks leidnud linna pooleks tõmmata, waid oleme arwamist awaldanud, et teatawaid linnaosasid wõiks eeslinnadest anda, mis Latwial wõimaldaksid ühendust luua Ruhja ümbruse ja Riia wahel, mitte otse teed, waid Walga kaudu. Meie oleme arwamisel, et see ettepanek on wastutulew Latwia elulistele huwidele. Oma ettekandest pean selle peale tähendama, et meie Eesti wabariigi iseseiswuse ja de jure lõpulik tunnustamine teatawal määral sellest ära ripub, kuidas meie oma wahekorda naabritega korraldada suudame ja ma pean lootust awaldama, nagu Eesti piirikomisjoni esimees juba tähendas, et meil Läti rahwaga ja tema tõsise esitusega ühine keel ometi kord leitakse, olgugi, et wahe peal seal pool teatawasse ärewusesse on satunud. Meil on lootus, et see piiriküsimus, mis kahjuks on liig pikale weninud, wahekorda meie lõunanaabriga ei riku ja et see saab niisama südamlilik ja hea olema, nagu ta vähemalt neil aegadel oli, kus meie oma lõunanaabrit aitasime üles ehitada, teda sissetunginud enamlastest ja landeswehrhist wabastades ja temale Riia alla Bermond't'i wägede wastu appi tõtates. Meie kinnipidamine rahwahääletamise nõudmisest põh-

jeneb Helsingi konwerentsi otsuse peal, kus soowitati, et ka Balti riikidel plebistiidi abil tuleks piir kindlaks teha. Seal Helsingi konwerentsil selgus, kui suur hulk huwisid köidawad Balti riike ja ma usun, et need huwid üle käiwad neist ärewuse momentidest, millesse lõunapoolne naaber sattunud, ja et meie wahekord lõunanaabriga rahulikul teel saab arendatud ja lahendatud.

A. Bachman (rhw.): Enne kui Asutaw Kogu läheks läbirääkimistele, teen ma ettepaneku waheaeg määrata.

M. Martna (sd.): Teen ettepaneku täna koosolek lõpetada ja homme koosolek pidada.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on akl. Martna ettepanek tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on akl. Bachmani ettepanek wastu wõetud. On ettepanek tehtud waheaja pikkuseks 15 minutit määrata. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Waheaeg algab kell 9.55 min.

Pärast waheaega algab koosolek kell 11.20 minutit.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal abisekretäär **H. Raudsepp**.

Juhataja **A. Rei**: Koosolek kestab edasi.

7. Üleminekuwormeli wastuwõtmine. **A. Bachman** (rhw.):

Eesti-Latwia wahekorra kohta walitsuse seletust ära kuulates ja seisukohta wõttes, teen ettepaneku kolme rühma nimel järgmine üleminekuwormel wastu wõtta:

„Eesti sotsiaaldemokraatliku rühma, tööerakonna ja rahwaerakonna rühmade nimel: silmas pidades, et Balti riigid oma riikliku iseseiswuse kindlustamisel peawad rahwuswahelises elus tõsise rahuelendina esinema ja kõigepealt oma wastastikuste wahekorjade otsustamiseks rahulikke abinõusid leidma ja et Eesti wabariik peab oma õigustatud huwide eest kindlasti seisma, kiidab Asutaw Kogu Wabariigi Walitsuse teguwiisi Eesti-Latwia riikliku piiri äramääramisel ja mõ-

lema riigi wahekorra lahendamisel heaks ja läheb päewakorras edasi.“

Juhataja **A. Rei:** (Hääletatakse.) Ülemineku-wormel on nähtawa enamusega wastu wõetud.

8. Terwitustelegrammide ettekandmine. On ettepanek tehtud koosolek lopetada. Enne kui koosolek lõpetada tulewad mõned telegrammid ette kanda.

Sekretäär **H. Raudsepp** (loeb): Petseri maakonnanõukogu ühes maakonnawalitsusega sügawas leinas mälestawad rahusaatkonna esimeest Jaan Poska't. Maakonnawalitsuse esimees Hammas.

Председателю Учредительного Собрания Эстонской республики. Бюро по организа-

ции русского с'езда в первом своем заседании после 7. марта с. г. заслушав сообщение председателя бюро о внезапной смерти члена Учредительного Собрания И. И. Поска почтило память его вставанием и вместе с тем выражает Вам, как председателю Учредительного Собрания свое глубокое соболезнование и сочувствие по поводу утраты постигшей Эстонскую республику, потерявшую такого полезного и выдающегося общественного и государственного деятеля. Председатель организационного бюро по созыву Русского с'езда П. Богданов и секретарь Е. Ганжумов.

Juhataja **A. Rei:** Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku aja kohta? Ettepanek on tehtud koosolek harilikul ajal pidada. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Lõpetan koosoleku.

Коосolek lõpeb kell 11.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei.**

Abisekretäär **H. Raudsepp.**